

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Brno 2006

Silvie Havířová

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Rodina a její vliv na jedince

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Vedoucí bakalářské práce:
PaedDr. Libuše Mazánková, Dr.**

**Vypracovala:
Silvie Havířová**

Brno 2006

Poděkování

Děkuji paní PaedDr.Libuši Mazánkové, Dr., za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu, pomoc a inspiraci, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce, a které si nesmírně vážím.

Silvie Havířová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Rodina a její vliv na jedince“ vypracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 22. 10. 2006

.....
Silvie Havířová

Motto:

Je dobré, když děti dědí a učí se vše pozitivní od svých rodičů, a lepší je, když vše přejaté ještě zdokonalí.

Miguel de Cervantes (1547-1616)

OBSAH

Úvod	2
1. Rodina v průběhu století, charakteristika rodiny	4
1.1 Vznik a vývoj rodin	4
1.2 Pojem „rodina“	9
1.3 Funkce rodiny	13
1.4 Typy rodin a rodinné výchova	19
1.5 Nástroje rodinné výchovy	22
1.6 Dílčí závěr	22
2. Vliv rodiny na dítě, spolupráce školy	24
2.1 Vliv rodičů na dítě	24
2.2 Význam sourozenců	35
2.3 Role prarodičů ve výchově dětí	36
2.4 Koordinace výchovného působení rodiny a školy	38
2.5 Dílčí závěr	40
3. Vztahy mezi rodiči a dětmi	41
3.1 Impulsy vedoucí k rodičovství	41
3.2 Co dáváme dětem a ony nám?	43
3.3 Principy rodinné výchovy a rodinných vztahů	46
3.4 Odvrácená strana rodiny	48
3.5 Dílčí závěr	49
4. Podoba rodiny se mění	50
4.1 Klasická versus moderní rodina	50
4.2 Charakteristika dnešní rodiny	51
4.3 Znak současné rodiny	54
4.4 Debata o rodinných hodnotách	56
4.5 Dílčí závěr	57
Závěr	58
Resumé	60
Anotace	61
Seznam použité literatury	63
Seznam příloh	64

Úvod

Tématu rodiny je v současnosti věnováno hodně pozornosti, zejména proměnám, kterými rodina prochází. Dovídáme se denně z tisku a jiných médií o patologickém chování členů rodiny, o stoupající rozvodovosti, destabilizaci rodiny atd. Přesto je toto společenství muže, ženy a dětí přirozenou základnou pro zdravý vývoj a výchovu potomků. Ovlivňuje život jedince nejen v prvních fázích života, ale provází jej po celou dobu jeho existence. Poznáváme zde lásku, porozumění, pochopení, učíme se komunikovat a spolupracovat, získáváme zde důvěru k druhým lidem, morální výbavu, hodnotový systém, cítíme se zde bezpečně a jistě. To vše nám rodina předává, aniž bychom si to uvědomovali. Dochází tu k ojedinělým vztahům nejen mezi rodiči a dětmi, ale i mezi sourozenci navzájem.

Rodina tedy tvoří bohatou síť biologických, hospodářských, morálních, psychologických, právních a jiných procesů, která námi prorůstá a ukotvuje v nás konkrétní chování a postoje.

Bakalářskou práci na téma „Rodina a její vliv na jedince“, jsem si zvolila, protože chci ukázat, jak je pro každého člověka rodina velmi důležitá. Nejen v uspokojení fyziologických potřeb, ale zejména v psychologické a výchovné sféře. Téma jsem neeliminovála jen na vliv rodičů na dítě. Zaměřila jsem se i na opačné působení, dětí na rodiče. Tato interakce je pro mě středobodem, na níž se celá rodina zakládá a rozvíjí.

Sociální pedagogika je obor, jež v sobě soustřeďuje poznatky z oblasti pedagogické, speciálně pedagogické, právní, psychologické, sociologické, psychiatrické atd. Je tedy oborem „celospolečenským“. Propojuje znalosti teoretické s praxí a vytváří tak komplex jedinečných přístupů k řešení jednotlivých klíčových otázek. Stejně tak i téma rodiny je multidisciplinární, naskýtá nám celou škálu různých pohledů a s tím komplexní řešení problému. Nelze tedy pohlížet na tuto tematiku jen čistě ze sociologického nebo psychologického hlediska. Taková práce by byla úzce zaměřena a ochuzena o cenné informace z jiných oborů.

Práci jsem členila do čtyř kapitol podle obsahových souvislostí. Tyto hlavní čtyři kapitoly jsou systematicky rozčleněny několika podkapitolami, jejichž název odpovídá řešenému problému v této podkapitole. Nechybí tu ani úvod, závěr, anotace, seznam literatury a přílohy.

V úvodu jsem nastínila vstup do problematiky, cíl práce, metody a techniky použité v práci. První kapitola se zabývá rodinou v průběhu století („historický exkurs“) a charakteristikou rodiny. Nejprve jsem se věnovala vysvětlení pojmu „rodina“, jeho variacemi v různých jazycích a dalšími souvislostmi s jeho významem. Poté jsem vymezila základní funkce rodiny, typy rodin a rodinné výchovy, nástroje rodinné výchovy. Tato kapitola je vstupní.

Druhá kapitola se dostává pozvolna k jádru práce. Zabývá se vlivem rodiny na jedince. Zahrnuje vliv otce a matky na dítě, význam sourozenců a roli prarodičů ve výchově dětí. Neopomenula jsem ani kooperaci školy a rodiny. I když škola nepatří do rodiny, je jedním z důležitých komponentů při výchově, vzdělání a její spolupráce s rodiči je nezbytná.

Třetí kapitolu jsem nazvala „Vztahy mezi rodiči a dětmi“. Shrnuje problematiku rodinných vztahů, nevyjímaje téma odvrácené strany rodiny.

Čtvrtá kapitola se věnuje současné rodině - jejími znaky a charakteristikami. Ukončena je „debatou o hodnotách“, kde si odpovíme na otázku, kam se vývoj rodiny ubírá a zda některé tendence, směřující zpět ke klasické rodině, jsou tím správným řešením.

Práce je zakončena závěrem, ve kterém jsou obsaženy výsledky, ke kterým jsem v práci dospěla a také konstatování, zda byly naplněny cíle a jakým způsobem.

Práce na téma „Rodina a její vliv na jedince“ vznikala na základě obsahové analýzy z dostupných materiálů a z nich logického a deduktivního vyvození závěrů. Výběr literatury a pramenů nebyl náhodný, ale probíhal podle tematických souvislostí.

Při práci jsem pracovala z literaturou a prameny, které jsem považovala v rámci svého tématu za důležité, a které dobře demonstrovaly danou problematiku. Jsem si vědoma, že je celá řada významných autorů, s jejichž publikacemi jsem nepracovala, avšak v mnou zvolených dílech jsem našla spoustu cenné inspirace, která mě provázela při psaní mé bakalářské práce.

1. Rodina v průběhu století, charakteristika rodiny

Rodině, jak ji známe dnes, předcházela dlouhý a rozmanitý vývoj rodinných vztahů. Formovaly se na základě společenských poměrů a změn ve společnosti. Rodina je odrazem nejen společnosti, ale je utvářena i zevnitř, neboť každý člen sem vnáší vnější vlivy, sám se mění a vyvíjí, působí na své rodinné prostředí a je jím ovlivňován.

„Rodina byla a je základní jednotkou všech lidských společností. Kulturní varianty rodiny se liší jen v tom, kolik generací žije pospolu a jak jsou diferencovány role dospělých.“¹⁾

1.1 Vznik a vývoj rodiny

Svůj kořen má rodina jednak v činiteli individuálním, jednak v činiteli sociálním, potřebě zachovat rod prostřednictvím reprodukce. Pohlavní pud přitahuje bytosti jednoho pohlaví k bytostem druhého pohlaví. Umožňuje skrz potomstvo reprodukci a zachování lidského rodu. Člověk se rodí, na rozdíl od jiných živých jedinců, jako bytost poměrně nehotová, a to tělesně i duševně. K hotovosti může dospět jedině skrze rodinu a společnost. Bez nich by se jedinec buď vůbec nezachoval, nebo aspoň duševně nevyvinul. **Rodina je nutným fyziologickým, psychickým a sociálním doplňkem jedince.** Není zřízením umělým, nýbrž přirozeně nutným.

Mnozí sociologové pokládají rodinu za prvotní a základní sociální skupinu, za jednotku sociálního života. Jiní se domnívají, že se rodina diferencovala teprve uvnitř širšího seskupení (klanu).

---

¹⁾ Matoušek, O. a kol., 2003.

Podívejme se na vznik a vývoj rodiny a rodinného soužití od úplných počátků lidské existence až po dnešní moderní podobu tohoto společenství. Tento historický exkurs nám pomůže poodhalit celou škálu odpovědí, týkajících se vztahu mezi rodinou a jejími jednotlivými členy. Po celé dlouhé věky lidské existence měla rodina řadu různých podob. Její přeměny odpovídají vývojovým stupňům společnosti, zejména výrobnímu způsobu a z něho plynoucím poměrům ve společnosti. Není náhoda, že na rodině lze sledovat mnohé znaky společnosti, že se tu promítá třídní uspořádání, kulturní úroveň i morálka. Tato početně malá seskupení lidí vypovídají velmi mnoho o životní úrovni velkých skupin obyvatelstva.

Vycházela jsem z poznatků **A. I. Bláhy** (1879-1960), českého sociologa, filosofa a etika, který se v literatuře této problematice věnuje. Jeho pojetí vzniku a vývoje rodiny je velmi přehledné, neboť se drží výrazných mezníků v historii a na nich ukazuje, jak doba podmiňuje vývoj tohoto základního společenství.

Prvotní rodina asi existovala v podobě svazku mezi matkou a dítětem, protože otec biologický buď nebyl znám, anebo nebyl otcem sociálně uznaným, a poněvadž i otec ceremoniální, který se ženil s dorůstající dívkou ještě před její pubertou za doprovodu náboženských ceremonií a hned potom odchází, stejně jako otec sociální (obvykle matčin bratr), jsou k rodinnému svazku ve velmi volném vztahu. Biologické otcovství se nedalo snadno určit, neboť na nižších stupních poznání se nevědělo, že muž je nějak zúčastněn na oplodnění ženy a její těhotenství se přičítalo nadpřirozeným (čarodějným) vlivům, nebo zvláštnímu obřadu, který žena vykonala.

Již **v pradávné době** přechodu od živočišnosti do lidských podmínek života, existovalo primitivní těsné spojení matky a dítěte, odkázaného na delší dobu svého bezmocného dětství na matku. Tímto těsným spolužitím se vyvinula asi jistá přítulnost dítěte k matce. Tímto byla dána přirozená základna pro vznik *metronymické rodiny* (někdy nazývanou *matriarchální rodina*), tvořené matkou, jejími dětmi a dětmi jejích dcer, neboť synové, muži, v této době opouštěli své příbuzenstvo a odcházeli žít se ženou. Hlavním středem rodiny byla v prvotních dějinách lidské rodiny matka než otec. Už také proto, že **v období loveckého života** nestálost mužova pobytu nutila ženu, aby sama obstarávala domácnost. Dítě přijímalo její jméno (proto rodina metronymická) a vlastnictví přecházelo po matce. Taková metronymická rodina existovala zvláště u mnohých severoamerických indiánských kmenů.

V období pastýřského způsobu života, kdy byl muž vlastníkem stád a rodinného vlastnictví, stával se zároveň hlavním činitelem v rodině. Děti dostávaly jméno po něm a dědily po něm i rodinný majetek. Nejstarší žijící syn se stával po otci hlavou rodiny. Moc mužů nad ženami byla znásobena válkou. Ženy zajaté v boji se stávaly otrokyněmi a ženami vítězů. Také žena koupená – s metodou opatřovat si ženy kupem se setkáváme již v raných sociálních dějinách – byla úplným vlastnictvím muže. Tato forma rodiny, v níž muž byl hlavou rodiny a svrchovanou autoritou nad ženou a dětmi, ne-li dokonce jejich vlastníkem, je známa pod jménem *rodina patronymická, nebo patriarchální*. Pevnost rodiny se opírala o náboženskou základnu (uctívání předků), o téměř absolutní moc *patris familiae* nad ženou, dětmi i rodinným vlastnictvím, a o přísnou rodinnou morálku, jež způsobovala, že rodinné svazky byly nerozlučitelné a rozvod byl v prvních pěti stoletích od založení Říma věcí neznámou. Když později přišel úpadek, týkal se uvolnění svazků rodinných ve všech těchto směrech, zvláště ve směru náboženské základny rodiny a její morálky. Ve starém zákoně se setkáváme s četnými případy patriarchální rodiny (rodina Abrahamova, Izákova, Jakubova). Taková byla i rodina římská.

Křesťanství vybudovalo pro rodinný život zase náboženskou základnu, činící z manželství svátost, postavilo hráz rozvodovosti a nahradilo patriarchální rodinu židovsko-řecko-římskou *rodinou polopatriarchální*, v níž absolutní moc otce byla omezena zřetelem na blaho a důstojnost ostatních členů rodiny. Tento typ rodiny se udržel v západní kultuře až do devatenáctého století, kdy ustoupil poněkud typu *rodiny demokratické*, založené na principu psychické, právní a mravní rovnocennosti muže a ženy.

Za renesance došlo k odloučení státu od církve a k oslabení autority církevní. Proto i rodina ztrácela zase svůj význam jako náboženské zřízení. Individualismus, šířící se od té doby a dosahující svého rozkvětu hlavně v devatenáctém století, vedl jak k otřesení různých druhů autority v sociálním životě, tak i autority rodiny patriarchální.

Součástí standardní modernizace společnosti v **devatenáctém a dvacátém století** je několik vzájemně propojených procesů. Patří mezi ně industrializace, demografická revoluce, urbanizace, demokratizace a šíření sekulárně - racionálních hodnot, růst sociální mobility a nutné proměny osobností, které žijí a působí v tzv. “moderní společnosti“. Technická, hospodářská a organizační úroveň společnosti vždy vyžaduje, má-li daná společnost dobře fungovat, také určitý druh lidí. Pro *demokratizaci rodiny* se

vytvářely právní a hospodářské předpoklady již ve **dvacátých letech dvacátého století**. Ty zlepšovaly postavení žen zavedením volebního práva žen, ochrany práv žen a dětí, zlepšením systému zdravotního pojištění, rostoucí nabídku pracovních míst pro ženy a uvnitř rodin zavedením zákona o rozluce manželství. Přes tento nový právní a hospodářský rámec se postavení žen a jejich role uvnitř rodiny měnily pomalu.

Počátek dvacátého století přinesl zejména pronikavé změny v hospodářském životě. Ty měly velký vliv i na organizaci rodinného života. Industrializace moderního života způsobila, že hospodářská funkce rodiny byla přenesena na jiná zařízení, a že její hospodářská jednota byla narušena. Vzrůst bohatství emancipoval lidské jedince od různých forem bázně, mezi nimi i bázně před náboženskou autoritou a autoritou mravní. Odtud uvolněnost rodinných svazků.

Dvacáté století se celkově stalo *obdobím neklidu*, který zasáhl svými vlnami rodinu (rostoucí rozvodovost, nestabilita rodiny, konzumní styl života atd.). Ovšem na druhé straně přibylo zase v moderní době i činitelů, směřujících ke stabilizaci rodiny. Hlavně skrz poznání biologické, psychologické, sociologické a etické, byly získány nové vnitřní opory směřující k eugenizaci, spiritualizaci a socializaci rodinného života.

Tímto jsou zachyceny jen hlavní vývojové tendence. Nelze se domnívat, že tu běží o nějaký sled přísně historický. Že by např. po matriarchálním typu rodiny období loveckého, následoval patriarchální typ rodiny období pastýřského a rolnického. Neboť např. u kmenů loveckých se setkáváme s obojím typem, i když matriarchální typ převládá, tak jako se setkáme s obojím typem i v pastýřském a rolnickém období, i když převládá typ patriarchální. Podobně také proces spiritualizace a zvláště erotizace rodinného života, a ovšem i jeho socializace, není datem moderním, neboť instinktivní stadium rodinného života bylo překročeno již dávno dříve, když nad přírodním svazkem rodinným, podmíněným přírodním výběrem, se začala vršit v důsledku více méně trvalého soužití vrstva svazků psychických a sociálních, jimiž se neukázněnému přírodnímu pudu dostalo určité regulace a sociálního usměrnění.

Jedno je jisté. Ať už se nám počátky rodinného života ztrácejí daleko v prehistorii, nepochybně vyplývá z dosavadního vědeckého poznání, že rodina vždy v nějaké formě existovala, a to nejen snad u bytostí lidských, ale i u ptáků a vyšších savců. Rodina založená svou existencí na pudu zachování rodu, zvedala u různých kmenů a v různých

krajích své různé formy nad chaos prvotní poměrné pohlavní volnosti. Jako všechna sociální zřízení, i ona měla vývoj velmi nepravidelný a velmi pomalý.²⁾

Tento náhled velmi dobře vystihuje proměny rodin v závislosti na způsobu života, na společenském a politickém „ovzduší“. Vypovídá však velmi málo o struktuře rodiny a o vztazích mezi jednotlivými členy rodiny. Proto si uvedeme jiné fáze vývoje rodinného života, jejichž autorem je Lawrence Stone, i když jsou omezeny na úzké časové období.

Lawrence Stone, který se zabýval historickou sociologií, sledoval vývoj rodinného života v Evropě od tradičních forem až po moderní. V období od 16. do 19. století rozlišil Stone tři fáze.

V první fázi převládaly *nukleární rodiny* žijící v poměrně malých domácnostech, ale současně udržující úzké vztahy se svou komunitou včetně příbuzných. Tato rodina nebyla vymezena vůči obci jako takové a (aspoň podle Stonea, s nímž však někteří historici nesouhlasí) nebyla pro své členy ani středobodem citových vztahů a závislostí. Prožitek citové blízkosti, který dnes spojujeme s rodinným životem, tehdy nebyl normou a lidé o něj ani neusilovali. Pohlavní styk v manželství byl považován spíše za nutnost sloužící ke zplodění dítěte než za zdroj potěšení či rozkoše.

Právo jedince na svobodnou volbu partnera i jiných aspektů rodinného života bylo podřízeno zájmům rodičů, jiných příbuzných nebo celé obce. Erotická či romantická láska byla někdy opětována a podporována v aristokratických kruzích, ale mimo ně ji moralisté a teologové považovali spíše za jakousi nemoc. Jak uvádí Stone, byla rodina této doby navenek otevřenou, málo prestižní, neemotivní a autoritářskou institucí. Navíc obvykle neměla příliš dlouhého trvání, neboť často zanikla smrtí jednoho z partnerů nebo časným odchodem dětí z domova.

Druhá, přechodná forma se vyskytovala **od první poloviny 17. do počátku 18. století**. Přestože existovala převážně jen ve vyšších vrstvách, měla značný význam, neboť se její zásady posléze rozšířily takřka do celé společnosti. *Nukleární rodina* se stala zřetelněji vymezenou jednotkou. Rodinné vztahy se výrazněji odlišily od vazeb k ostatním příbuzným či sousedům. Rostoucí důraz byl kladen na mateřskou a rodičovskou lásku, ale současně se zvyšovala autoritativní pravomoc otce.

---

²⁾ Bláha, I. A., 1968.

Ve **třetí fázi** se postupně vyvinul ten typ rodinného života, který známe ze současné západní společnosti: *rodina spjatá úzkými citovými vazbami*, která se ve své domácnosti těší značné míře soukromí a soustřeďuje se na výchovu dětí. Tento vývoj je provázen vzestupem citového individualismu, tj. vytvářením manželských vztahů na základě osobní volby, jež vychází z romantické lásky nebo sexuální přitažlivosti. Namísto mimomanželské sexuality jsou oslavovány sexuální aspekty manželství. V důsledku oddělení pracoviště a domova přestává být rodina místem výroby hmotných statků a stává se především místem jejich spotřeby.³⁾

John Boswell komentoval tento vývoj takto: „V předmoderní Evropě se manželství uzavíralo obvykle z majetkových důvodů, pak se týkalo především výchovy dětí a končilo láskou. Lidé se většinou nebrali z lásky, ale mnohdy se mezi nimi láska časem vyvinula s tím, jak vedli společnou domácnost, vychovávali potomstvo a sdíleli životní zkušenosti. Takřka všechny dochované epitafy věnované zemřelým manželům či manželkám svědčí o hlubokém citu. Naproti tomu v dnešním západním světě začíná manželství láskou, pokračuje výchovou dětí (jsou-li jaké) a končí – nezhřídkou - majetkovými spory v době, kdy je láska už dávno zapomenuta“.⁴⁾

1.2 Pojem „rodina“

Vymezení pojmu „rodina“ je v literatuře více méně obdobné. Odlišnosti v terminologii jsou dány především společenským cítěním pojmu a dalšími vývojovými okolnostmi ve vědě. Než si ukážeme terminologické určení hesla „rodina“ v současnosti, nastíníme si, jaká byla jeho představa v průběhu historie.

Starověk i středověk slovem „rodina“ označoval dvě jiné, dosti odlišné věci. Na jedné straně to, co bychom dnes nazvali „*domácností*“, tedy společenství lidí, jež spolu bydlí, hospodaří a podléhají bezprostřední autoritě „hlavě rodiny“. Je to představa římského práva i Bible, neboť obě kultury, jichž je ta naše dědičkou v přímé posloupnosti, tedy kultura antická i židovská, počítaly do rodiny nejenom pokrevní

---

³⁾ Stone, Lawrence. Vývoj rodinného života. In Giddens, A., 1999.

⁴⁾ Boswell, John. Vývoj rodinného života. In Giddens, A., 1999.

příbuzné, ale vůbec všechny „v domě“, tedy zpočátku i otroky a později i služebnictvo, resp. ostatní zaměstnance, s nimiž rodiny tvořily výrobní jednotku (tovaryše a učně, čeledíny a děvečky). Tento stav přežíval do 1. poloviny 20 století.

Druhé, stejně staré pojetí, platilo paralelně ve společenském vědomí vládnoucích tříd. Rodinu chápali jako *systém širokého pokrevního příbuzenství* (např. „dům Habsburků“ nesídlil v jednom domě, obsazoval trůny ve Vídni, Madridu i Amsterdamu). U šlechty a patricijů se tedy slovem rodina myslela velká skupina lidí, jež svazkem krve udržovala jednotu moci majetku. Podstatná přitom byla síť moci, do které byly v případě potřeby dosazovány i osoby pokrevně nepříbuzné; takové širší síti kolem významné rodiny se pak francouzsky říkalo „*clientelle*“.

Osvícenství koncem 17. století, jeho zbožnění přírody a jeho racionalismus, jenž si přírodu i společnost uspořádalo do apriorních racionálních schémat, tvrdilo, že společnost se skládá z rodin. V základní knize osvícenství, Velké francouzské encyklopedii, zaznamenává průkopnický *Chevalier de Jacourt* nový myšlenkový vývoj. Pod heslem rodina uvádí, že je to „společnost, jež tvoří základní výbavu a přirozený stav člověka. Rodina je vskutku občanská společnost ustavená Přírodou: tato společnost je nepřirozenější a nejstarší ze všech společností; vytváří základ pro národní společnost, neboť lid anebo národ není nic jiného než celek složený z mnoha rodin. Rodina se zakládá manželstvím a je to příroda sama, jež vztahuje člověka do tohoto svazku, z něho jsou pak rozeny děti, jež prodlužují život rodiny, udržují lidskou společnost při životě a nahrazují ztráty, jež v ní způsobuje smrt každý den.“⁵⁾

Toto pojetí se postupně prosadilo ve společenském vědomí našeho kulturního okruhu a nahradilo původní představu rodiny.

V současnosti se k této definici přidal psychologický a sociologický aspekt, který se zaměřil na definici rodiny „zevnitř“. Důraz je kladen na výchovnou a emocionální složku rodiny.

Jak uvádí *Velký sociologický slovník*, rodina je „nejdůležitější skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejími hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu

---

⁵⁾ Možný, Ivo. Brno, 1987.

a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje“.⁶⁾

Tato definice velmi výstižně charakterizuje pojem rodina a obsahuje všechny stěžejní body rodiny.

A.I. Bláha v díle Sociologie vymezuje termín následovně: „Rodinou v nejširším slova smyslu rozumíme dočasné nebo trvalé společenství jednoho nebo více mužů s jednou nebo více ženami, společenství určené základní potřebou individua i společnosti zachovat rod. V nejužším a nejvlastnějším slova smyslu rozumíme rodinou trvalé spojení jednoho muže s jednou ženou a jejich dětmi. Při prvním vymezení máme na mysli především *rodinu nižších stupňů vývojových*, při vymezení druhém především *rodinu moderní*, ač se s touto formou rodinného života setkáváme i na jiných vývojových stupních. Vedle toho mluvíme o tzv. *rodině velké*, a to buď o velké rodině příbuzenské, kde kolem vlastního jádra rodiny jsou seskupeni četní příbuzní, aneb o velké rodině hospodářské, kde soužití rodinné je určeno ve značné míře okolnostmi hospodářskými. Tak tomu bylo např. u rodiny římské, kde se rodinou rozumělo rozsáhlé společenství výrobců a spotřebitelů kolem soběstačné domácnosti, zahrnující v sobě otroky i veškeré ostatní služebnictvo, stejně jako ostatní členy spojené poutem společného původu nebo manželství. Název tohoto společenství (*familia*) přešel z římského práva do mnohých jazyků evropských (*famiglia*, *famille*, *family*, *Familie*, atd.)“.⁷⁾

A.I. Bláha se v definici rodiny drží spíše typového členění rodiny. Pravá podstata rodiny se tak ztrácí a z uvedeného textu jasně nevyplývá.

Rodina je primární skupinou, v níž se nejen od narození formuje osobnost dítěte, ale v níž prožíváme všechny fáze svého života. Nejprve se rodíme a vyrůstáme v *rodině orientační (výchozí)*, v níž jsme oním objektem výchovy a s níž většina z nás po celý život zůstává v kontaktu mnohdy i proto, aby se postarala o zestárlé rodiče, později zakládáme *rodinu reprodukční*, ve které sami přebíráme role rodičovské. Nejvýrazněji nás ovlivňuje tzv. *nukleární rodina* (dvougenerační jádro - rodiče a děti). Tento termín

---

⁶⁾ Velký sociologický slovník. Praha, 1996

⁷⁾ Bláha, A. I., 1968.

zavedl **T. Parsons** (1902 – 1979), americký sociolog, který razil tezi, že v moderních společnostech se rozpadá soužití více generací pod jednou střechou, když mladí odcházejí od rodičů a zakládají vlastní domácnost. Přesto je zřejmé, že si významné funkce zachovává v menších obcích, případně v kritických životních situacích, *rodina širší*, zahrnující i prarodiče a další příbuzné.

Rodina je základním činitelem demografického vývoje (rodinný cyklus vázaný na biologické fáze od narození po smrt), sociální struktury (sociální strukturu tvoří spíše síť vztahů rodin než jedinců), ekonomické (rodiny plní ekonomické funkce, jsou hospodařícími jednotkami), kulturní (diferencovaně reprodukuje základní normy, hodnoty, kulturní vzorce společnosti).

To podtrhuje, že rodina je nejen skupinou (formou vztahů členů a jejich organizace), ale i institucí (závazným systémem uspořádání a pravidel soužití). Zajišťuje kontinuální i diskontinuální společenské procesy, zabezpečuje pro jedince i společnost nezákladnější funkce, zprostředkuje je mezi individuem a celkem společnosti. Poznatky o životní úrovni rodin, možnostech osobního a profesního růstu jejich členů, jejich úrovně kulturní, o problémech či deviacích a rozkladu rodin, vypovídají i o poměrech ve společnosti.⁸⁾

Rodina jako společensky schválená forma soužití lidí je právem předmětem silné sociální kontroly. Představuje skupinu osob přímo spojených příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. Rodina je pro dítě první a současně nejstabilnější skupinou, která má výlučné postavení mezi všemi ostatními.

Definujme si nyní některé základní pojmy, které jsou s tématem rodiny úzce spojeny. Vedle rodiny to jsou termíny – příbuzenství a manželství. **Příbuzenství** je vztah mezi jedinci, jenž vzniká buďto sňatkem, anebo pokrevními vazbami v otcovské či mateřské linii. **Manželství** můžeme definovat jako sociálně akceptovaný a posvěcený svazek mezi dvěma dospělými jedinci. Sňatkem dvou partnerů se stávají příbuznými nejen oni sami, ale i jejich rodiče, sourozenci a další pokrevní příbuzní každého z nich. Vždy rozlišujeme mezi rodinou a širším příbuzenstvím. Manželství a rodina nejsou jen soukromou záležitostí žen a mužů, ale jsou to instituce společenské.

---

⁸⁾ Havlík, R., Kořan, 2002.

Manželství je zárodečným stadiem rodinného soužití. Jeho úkolem je biologická reprodukce lidského pokolení. A nejen to, v rodině získává nová generace první rysy své společenské tvářnosti, učí se prvním krokům života s lidmi. V rodině jsou kladeny společenské a kulturní základy budoucí generace. A pro naplnění těchto úkolů musíme mladé lidi připravit.

Alexander Fazik praví: „Je paradoxem, že například pro řízení motorového vozidla je zapotřebí skládat náročné zkoušky, avšak oblast výchovy dětí, volba manželského partnera, ale i způsob života zůstává často na libovůli a nevědomosti miliónů lidí, kteří hledají pomoc ne vždy v dobrých praktikách.“⁹⁾

1.3 Funkce rodiny

Pro jedince by měla být rodina především emocionálním zázemím, pilířem bezpečí, jistoty, stimulace, podnětů a uznání, místem elementárních zkušeností a základnou pro vstup do společnosti. Ovšem již výčet těchto požadavků svědčí o obrovských nárocích, které jsou na rodinu kladeny. Vtírá se pak spíše pochybnost, nakolik jim je průměrná rodina za „normální situace“ s to obstát, potřeba zamyslet se nad existencí faktorů jejich plnění, omezujících či ohrožujících, neboť neplnění níže uvedených funkcí má pro socializaci jedinců vážné důsledky.

Rodina ztratila řadu funkcí, které ji dříve udržovaly pohromadě do jisté míry nezávisle na poutu citovém a mnohé funkce naopak byly přeneseny na jiná sociální zařízení a instituce. Zejména se jedná o funkci hospodářskou neboli výrobní (dřívější rodina byla v období hospodářství důležitou domácí výrobní jednotkou), funkci náboženskou, zčásti funkci výchovnou a vzdělávací.

Jaké sociální funkce plní současná rodina:

1) Biologická a reprodukční funkce – zaručuje biologické trvání společnosti (zachování lidského rodu) a zabezpečuje psychické potřeby muže a ženy. Zahrnuje v sobě i funkci poskytnout členům podmínky pro jejich normální biologický vývoj. Rodina je tedy institucí, kterou si společnost zřizuje, schvaluje a upevňuje, aby se

---

⁹⁾ Fazik, Alexander. O lidském štěstí. In Galla K., Burešová, K., 1984.

biologicky udržela a rozvíjela. Tato funkce je významná nejen pro spokojenost a rodinné štěstí, ale zajišťuje pro společnost genetickou návaznost.

Manželská rodina v našem kulturním okruhu byla po staletí legitimním rámcem sexuálních vztahů, a to při současném předpokladu, že hlavním smyslem sexuality je počet dětí. Zvláště tzv. sexuální revoluce v šedesátých letech 20. století a rozvoj antikoncepce zbavily sex fatálního následku těhotenství, a tak dovršily oddělení sexuality od manželského svazku. Novou legitimitu získala předmanželská sexualita, která je dokonce sexuology doporučována.

2) Emocionální funkce – souvisí s uspokojováním základních potřeb, nároků a vazeb, jakými jsou porozumění, ochrana, sociální opora a odezva. Rodina vytváří pro všechny členy domov, je oporou v těžkých životních situacích, poskytuje životní zázemí a péči potřebným, poskytuje prostředí nejen pro fyzický, ale i psychický vývoj. Z hlediska výchovného působení rodiny je emocionální funkce jeho součástí, emoční vztahy rodičů k dětem hrají podstatnou roli při výchově. V této funkci je rodina prakticky nenahraditelná. Její výchovnou funkci může do jisté míry převzít společnost, ale uspokojit potřebu bezpečí, jistoty, získat pocit jedinečnosti, nenahraditelnosti může dítě prakticky získat jen v rodině.

Emocionální funkce patří dnes k nejzásadnějším a můžeme snad říci, že její význam roste. Rodiny byly po staletí především hospodařící domácností a místem garantujícím každodenní přežití jejich členů. Založení rodiny se dříve neopíralo o emoční základy, ale spíše o ekonomické (někdy politické) nutnosti či zájmy. Manželský svazek se postupně změnil na vztah vzniklý vzájemnou volbou obou partnerů, založený na sympatii, přitažlivosti a lásce.

„Význam emočního základu rodiny byl posilován takovými akty, jakými byly zákaz dětské práce, povinná školní docházka, legální ochrana dětí a mládeže před negativními vlivy. Z „malého dospělého“, který se co nejdříve zapojoval do rodinného hospodářství, se stával objekt péče, ochrany a lásky.“¹⁰⁾

3) Funkce tvorby domova - domov je nesmírně vzácná a důležitá věc. Je to především místo, kde se cítíme v bezpečí, kde je nám dobře. Domov vytvářejí zejména lidé, rodiče,

---

¹⁰⁾ Havlík, R., Kotá, J., 2002.

na které je spolehnoutí a kteří nás mají rádi. Dobrý domov je jednou z podmínek šťastného dětství. A šťastné dětství je z jednou podmínek pro dobré, zdravé utváření lidské osobnosti.

Jádro soukromého prostoru, do kterého se člověk dnes a denně znovu vrací, tvoří rodina a její užší i širší mezilidské, duchovní a materiální prostředí, které ve svém komplexním působení vytváří prožitek domova. Potřeba takového emočního zakotvení vždy přirozeně narůstá v existenciálních chvílích lidského života a v osobně prožívaných životních krizích. Jedinec se může v prostředí domova odreagovat od problémů, které vznikají mimo rodinu, na pracovišti, v politickém životě atd. Požadavky „vnějšího světa“ a pokles významu ostatních funkcí (kupř. ekonomické, vzdělávací) relativně funkci domova zvýrazňují, a tím kladou na rodinu mimořádné emocionální a morální nároky, jimž ne každá rodina je s to dostát.

4) Ekonomická funkce - rodina svým členům zajišťuje a uspokojuje materiální (hmotné) potřeby ve společné domácnosti a poskytuje přiměřené hmotné zabezpečení.

Tato funkce patřila po staletí k nejdůležitějším. Rodina byla životním prostorem, ve kterém v tradici posvěcené rodinné dělby práce produkovala na různé úrovni statky nutné pro život (mnohdy přežití) svých členů. Socializaci a výchovu ve venkovských rodinách můžeme téměř ztotožnit se zapojením dětí do této rodinné dělby. Průmyslová revoluce a následný technologický a ekonomický rozvoj změnil v druhé polovině 20. století postavení rodin jako hospodářsky produktivních jednotek. Rodina se stává jednotkou, v níž se statky získané mimo ni přerozdělují, upravují a především konzumují. Oddělováním pracovních aktivit se z rodiny vyděluje významná část každodennosti každého z jejích členů. Členové rodiny se scházejí stále méně, jejich zájmy, postoje, orientace spjaté s profesí a do jisté míry i s volným časem se stále více rozrůžňují. V krajních situacích může dojít k odcizení, atomizaci a následně až k deprivaci dětí, které zvyšuje riziko jejich deviantního chování.

5) Funkce kulturní - děti získávají v rodině hodnotovou orientaci, která je provází celým životem. Rodina pečuje o zdraví, výživu a kulturní návyky svých členů. Předává jim kulturní dědictví a vštěpuje morální postoje.

6) Socializační funkce - dítě se rodí jako biologický jedinec, v průběhu života se stává sociálním jedincem, který je zakotven ve společnosti. Rodina vytváří pro děti specifické socializační a výchovné prostředí.

„Poněvadž největším uměním společenským je umění žít dohromady, cvičí rodina novou generaci v tomto umění, zakládajíc vzájemné vztahy na principu nesobecké lásky (funkce socializační).“¹¹⁾

Vedle rodiny se na socializaci podílí také škola a společnost. Přitom je vztah školní a rodinné socializace rozporný, zvláště tam, kde se výrazněji liší hodnotové systémy školy a rodin, z nichž děti přicházejí (např. vztahem k požadavkům kultury, v chápání disciplíny, úlohy vzdělání). V rodině existuje nutná závislost dítěte na rodičích, která má však především povahu závazků a společensky kontrolovaných povinností vůči závislému dítěti. Jednou z garancí jejich úspěšné realizace je pevný svazek rodičů. Jeho narušení obvykle mívá pro tyto závazky negativní důsledky. V sociologii rodiny potkáváme tzv. tezi minimálního zaopatření, která praví, že každé dítě má nárok na to, aby mu rodiče zajistili: základní výživu, oblečení, ubytování, zdravotní péči a přístup ke vzdělání. Mezi kulturami i ve vývoji kultur se však mohou lišit názory a praktiky o tom, co naopak mohou rodiče od dětí vyžadovat, k jakým hodnotám a jak děti vést. Problém je i v tom, že dnes se střetávají protikladné hodnotové systémy, což dále znejišťuje rodiče v cílech a metodách jejich výchovného působení.

7) Výchovná a vzdělávací funkce – zahrnuje celkovou péči o děti a jejich výchovu a připravuje dítě na vlastní život.

K nejvýznamnějším změnám, kterými prošla rodina, je převzetí vzdělávací funkce školou a stále více dalšími předškolními a mimoškolními zařízeními a médii. Také jejich prostřednictvím se do výchovy promítají změny postojů k rodině a k výchově. Škola organizuje do velké míry nejen čas rodin, ale vstupuje i do jejich hodnotového systému. Připravuje děti nejen na budoucí povolání, ale má také dítě dále kultivovat, vést je k vnitřní disciplíně a současně rozvíjet jeho tvůrčí potence. Funkce rodiny a školy se svým způsobem doplňují v tom, že každá z těchto institucí jiným způsobem udržuje kontinuitu sociálního řádu, současně se však mohou dostávat do střetu s působením dalších socializačních vlivů (medií, vrstevnických subkultur).

---

¹¹⁾ Bláha A. I., 1968.

8) **Funkce ochranná** - rodina jako místo ochrany, bezpečí, jistoty, pochopení a porozumění.

9) **Péče** - zejména o členy rodiny v době, kdy z různých důvodů nemohou být zapojeni do rodinných činností. Jde o péči o nejmenší, nemocné, náhlou chudobou ohrožené, staré a umírající. Postupně byly tyto činnosti, přináležející dříve širší rodině, do značné míry předány „odborníkům“ a dalším institucím.

10) Funkce, kterou autoři vyjadřují pojmem **poskytování bezpečí** ze strany rodin jejím členům.

11) **Funkce společenská** - rodina je součástí společnosti, je její základní buňkou.

A. I. **Bláha** uvádí také *funkci eudaimonizační*, kterou charakterizoval následovně: „Rodina totiž vytváří pro oba rodiče přirozené prostředí pro rozvoj jejich osobnosti, pokud tento rozvoj záleží na sociálních podmínkách. Skrze společenství hospodářské, sexuální a duchovní (společenství myšlenek, citů a ideálů), jež uskutečňuje a pokud je uskutečňuje, dává možnost zrodu mocného pocitu životního uspokojení.“¹²⁾

A.I. Bláha třídí funkce rodiny na základě vzájemného vztahu rodičů, na poměru rodičů k dětem a poměru rodiny k širší skupině.

Podle **Zdeňka Matějčka**, českého psychologa, dnes rozhodujícího významu nabyly tyto funkce:

- 1) zajistit citové zázemí všem svým členům,
- 2) připravit děti pro život v dané společnosti,
- 3) uspokojení základních psychických potřeb dítěte – stimulace, učení, jistoty, identity, životní perspektivy (tyto potřeby mu může zaručit nejlépe prostředím trvalých vřelých citových vztahů, jaké za normálních okolností poskytuje právě rodina).¹³⁾

---

¹²⁾ Bláha A. I., 1968.

L. Pachel a kol. spatřují hlavní funkce rodiny především v „uspokojování potřeb a zájmů členů rodiny, jež zabezpečuje rodina v souladu s potřebami a zájmy celé společnosti. Plní-li rodina své funkce dobře, pak probíhá v rodinném životě socializace mladé generace nejpřirozenějším a tím i nejlepším způsobem. Současně tu nacházejí dospělí členové optimální zázemí pro celý svůj život.“¹⁴⁾

Uvedeme si ještě některé poruchy u vybraných funkcí a příčiny jejich vzniku.

- ***Porucha biologicko - reprodukční funkce***

O této poruše mluvíme tehdy, když se v rodině z nejrůznějších důvodů děti nerodí. Jde o to, že manželé buď nemohou nebo nechtějí mít děti.

- ***Porucha ekonomické funkce***

Tato porucha nastane, když se rodiče nemohou nebo nechtějí zapojit do pracovního procesu společnosti.

- ***Porucha emocionální funkce***

Porucha nastane tehdy, kdy dítě ztrácí pocit jistoty a bezpečí – rozchod rodičů, rozvrat v rodině, nedostatečný zájem rodičů.

- ***Porucha výchovné funkce***

Tato porucha nastane tehdy, když se rodiče o děti nemohou starat – válka, epidemie, smrt obou rodičů, invalidita, nemoc. Nebo když se rodiče nedovedou starat – jsou značně nezralí, velmi mladí. A nebo když se rodiče o děti starat nechtějí

Chceme-li třídit funkce rodiny podle jejich důležitosti, nemůžeme stanovit pořadí, spíše bychom museli znázornit uzavřený kruh. Jedna funkce totiž prolíná druhou, navzájem se ovlivňují a podmiňují. Přitom v různých obdobích společenského vývoje i v jednotlivých fázích lidského života vystupují některé funkce nebo jejich části výrazněji.

---

¹³⁾ Matějček, Z., 1968.

¹⁴⁾ Pachel, L. a kol., 1983.

1.4 Typy rodin a rodinné výchovy

Rodina není univerzálním modelem. Ve společnosti nalézáme různé typy a variace rodin. Je to do jisté míry podmíněno samotnými rodiči, jejich přístupem k výchově, k uspokojování potřeb jednotlivých členů. Fungování rodinných vztahů zásadně ovlivňuje soužití v této instituci a plnění funkcí rodiny.

Rozlišujeme typy rodin:

- a) **Harmonická rodina:** uspokojuje všechny potřeby svých členů, poskytuje výchovnou péči a výchovu dětem, projevuje pro ně potřebný zájem. Charakteristická je vzájemná důvěra, pochopení, pomoc v obtížných situacích, pěkné vztahy mezi jednotlivými členy. V těchto rodinách nedochází k rozvodům.
- b) **Konsolidovaná rodina:** je takový typ rodiny, která navenek působí harmonickým dojmem, materiálně zabezpečuje všechny potřeby jednotlivých členů. Ve skutečnosti však neplní základní potřebu citové odezvy dětí. V těžkých nebo kritických chvílích nedokáže pochopením a vzájemnou důvěrou pomoci všem členům rodiny. K vážným poruchám a nesnázím zde nedochází.
- c) **Dysfunkční rodina:** je rodina, která neplní své funkce tím, že mezi rodiči existují zásadní rozpory a nesoulad, který negativně ovlivňuje děti. Patří sem rodiny s napjatou atmosférou pramenící z rodinných rozvatů, které bývají často příčinou psychického strádání dětí a různých nervových obtíží a stresů. Charakteristickým rysem je také nezájem o děti, špatné zacházení s nimi i s partnerem. V těchto rodinách dochází často k rozvodům (rodiny alkoholiků, toxikomanů).
- d) **Lhostejná rodina:** nezájem o ostatní členy rodiny, žijí vedle sebe než spolu, pasivita k dětem, selhává funkčnost rodiny, volný čas tráví odděleně.

Výchova dětí v rodině je ovlivněna rozdílným pojetím a přístupem rodičů k výchově.

Z toho lze vyvodit různé typy rodinné výchovy:

- a) **Autoritativní, trestající:** rodiče prosazují svou autoritu, neakceptují potřeby dítěte z hlediska jeho samého, trestají (často nevhodně).
Důsledky pro dítě - pocity křivdy, strachu, jindy agrese.
- b) **Nadměrně pečlivá výchova:** láska k dítěti, akceptace jeho potřeb, ale přehnaná starostlivost, neustálá kontrola, nedostatek domácích povinností.
Důsledky pro dítě – malá samostatnost a schopnost překonávat překážky, vznik frustrací.
- c) **Nadměrně shovívavá výchova:** láska k dítěti, akceptace jeho potřeb, ale nízké požadavky, slabá kontrola, mnoho volnosti, málo povinností.
Důsledky pro dítě – potíže při akceptování společenských norem a požadavků, potíže při překonávání překážek v dospělosti.
- d) **Zdravá demokratická výchova:** láska rodičů, akceptace potřeb, porozumění, respektování individualit i práv dítěte, přiměřené požadavky, důslednost.
Důsledky pro dítě – aktivita, samostatnost, tvořivost, odpovědnost apod.
V rodinách tohoto typu se hodně diskutuje, dítě i rodiče své názory zdůvodňují a panuje zde atmosféra důvěry. Pravidlo demokratické výchovy připomíná: nepochybovat o hodnotě osobnosti dítěte. Hovoří-li se o jeho nedostacích, nemělo by se zapomínat vhodně připomenout i jeho pozitivní stránky.

Nesprávná výchova:

- 1) **Přílišná přísnost:** může být někdy důkazem odmítavého vztahu k dítěti, výrazem zklamání nad dítětem, které se nevyvíjí podle jejich představ a přání. Rodiče touží, aby jejich dítě dosáhlo vynikajícího postavení, a přitom se na ně nedívají kriticky. Vyžadují na něm výkony, pro které nedozrálo věkem ani schopnostmi. Dítě na své úkoly nestačí, proto pozbývá rychle

sebedůvěry, je nejisté, nespokojené, nešťastné. Někdy dochází k vážným nervovým poruchám.

- 2) **Přílišná láska:** přílišná láska může také ve výchově způsobit vážné škody. Vede k nezdravé shovívavosti, přepjaté starostlivosti a úzkostlivosti. Ze strachu o dítě odstraňují rodiče z cesty každou překážku, nedovolí mu nic udělat, aby se mu nic nestalo, omezují jeho samostatnost i touhu po vlastním projevu. Tato přílišná láska vede k výchově rozmazlující a úzkostné.
- 3) **Nedostatek citu:** mnoho rodin se zabývá jen problémy ekonomického rázu a zapomíná, že dítě potřebuje dostatek příležitostí projevit svoje city. Láska rodičů je to nejcennější, co mohou dítěti dát. Dát mu vědomí bezpečí a životního optimismu. Jsou i rodiče, kterým na dětech nezáleží. Takoví rodiče se chovají k dětem chladně, nevšímavě, odmítavě, někdy dokonce i nepřátelsky.
- 4) **Nedostatek času:** chování mnohých dospělých je možné charakterizovat trvalým nedostatkem volného času pro dítě, neustálým spěchem a z něj vyplývající nervozity. Nemají chvíli čas, aby si s dítětem poseděli, popovídali a pohráli. Dítě potom trpí trvalou nenasycenou potřebou citového kontaktu s rodiči.
- 5) **Nesprávné prostředí:** traumatizující prostředí – jde o případy, kdy dítě vyrůstá v prostředí, které je bohaté na konflikty, hrubost a násilí. Jsou to často konflikty, se kterými se dítě neumí psychicky vyrovnat, což má za následek jeho nevhodné chování. Nevhodné vzory - dítě se setkává s nevhodnými vzory, jimiž mohou být i samotní rodiče, další rodina nebo nejbližší známí.¹⁵⁾

---

¹⁵⁾ Mazánková, L., Vařečková, M., 2003.

1.5 Nástroje rodinné výchovy

Metody a prostředky, jak dobře v rodině vychovávat, jsou pestré. Z nich lze uvést např. některé nástroje rodinné výchovy:

- a) **Slovní působení** – rozhovory, vysvětlování, přesvědčování.
- b) **Cílená cvičení** (prohloubení, rozšíření) intelektuálních, senzomotorických a sociálních dovedností v rodině.
- c) **Metody hodnocení** – umět činnost dětí motivovat, povzbuzovat pochvalou (zejména v počátečních fázích osvojování učiva, neodměňovat za každou cenu). Trestům raději předcházet, netrestat v hněvu, volit trest jeden a nikdy ne na úkor odměny. Každý den s dítětem začínat s radostí a končit smírem.
- d) **Denní režim dítěte zahrnující rozmanité aktivity** – příprava na vyučování, práce v domácnosti, volnočasové aktivity (hry, sportování a jiná zájmová činnost, četba, posezení v rodinném kruhu, rodinné výlety apod.).
- e) **Osobní příklad a autorita rodičů** jejich postoje k lidem, k práci, k řešení problémů a konfliktů, jednotné výchovné působení obou rodičů.
- f) **Příznivé klima**, formování interpersonálních vztahů a životního stylu.¹⁶⁾

1.6 Dílčí závěr

Rodina procházela po staletí vývojem, který je do jisté míry odrazem společnosti. Nejprve převažoval těsný svazek mezi dítětem a matkou, poté byl nahrazen autoritativní rolí otce v rodině, která byla vystřídána moderní podobou rodiny, v níž jsou role muže a ženy vyrovnány a chybí jejich jasné vymezení. Konkrétní podoba rodiny, její velikost a funkce, je závislá na společenských podmínkách v dané sociální kultuře.

Rodina je původní a nejdůležitější sociální skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou. Je založena

---

¹⁶⁾ Mazánková, L., Vařečková, M., 2003.

na manželství či pokrevním příbuzenství. Za základní funkce rodiny jsou považovány funkce reprodukční, ekonomická, výchovná, socializační a ochranná.

Na základě uspokojování potřeb a plnění funkcí v rodině rozlišujeme harmonickou, konsolidovanou, dysfunkční a lhostejnou rodinu.

Výchova dětí v rodině je ovlivněna rozdílným pojetím a přístupem rodičů k výchově. Z toho vyvozujeme typy rodinné výchovy (autoritativní, nadměrně pečlivá, nadměrně shovívavá, demokratická). Metody a prostředky, jak dobře vychovávat, jsou pestré. Záleží na rodičích jaké nástroje rodinné výchovy uplatní při výchově svých potomků.

2. Vliv rodiny a rodinné výchovy na jedince, spolupráce rodiny a školy

Dítě žije v trojúhelníku matka – otec - dítě a podílí se celou svou bytostí na partnerském vztahu svých rodičů. I tento trojúhelník je však umělým ohraničením skutečného rodinného života. Dítě není součástí pouze jednoduchého trojúhelníku, ale celého rodinného systému, na němž se podílejí i všichni sourozenci. Z psychologického hlediska jsou pro dítě významné i další osoby z širší rodiny, jako je babička, dědeček a další příbuzní. Dítě žije v duševním světě s velice propustnými hranicemi.

2.1 Vliv rodičů na dítě

Role rodičů v rodině má nezastupitelné místo. Významně ovlivňuje nejen výchovu dítěte, ale podílí se na jeho celkovém fyzickém a psychickém vývoji. Avšak i samotní vychovatelé se stávají nevědomky vychovávanými. Dítě má velký význam pro otce a matku, mění jejich pohled na svět a dává jim možnost přehodnotit svůj stávající hodnotový systém, lépe řečeno, naplňuje jejich život a dává mu nový, krásný smysl.

Dítě potřebuje pro zdravý tělesný a duševní vývoj nejen zabezpečení základních životních potřeb a soustavnou péči, ale i láskyplnou výchovu, pocit bezpečí a jistoty, vědomí, že je milováno ze strany rodičů.

Dítě jako člen rodiny je formováno především vztahy v rodině, které jsou podmíněny její strukturou. Mezi dítětem, rodiči a sourozenci dítěte se vytvářejí od první chvíle jeho života citové vztahy, v důsledku kterých dítě přijímá morální, estetické a jiné hodnoty, osvojuje si dovednosti i vědomosti nezbytné pro život v rodinném kolektivu, dovednosti a vlastnosti potřebné pro aktivní účast v životě. Příklad rodičů a sourozenců, jejich postoje a jednání pomáhají dotvářet v určitých obdobích života dítěte rysy jeho osobnosti. Život v harmonickém rodinném kolektivu vytváří dobré předpoklady pro pozdější bezkonfliktní adaptaci dítěte v kolektivech školních, pracovních a je také mnohdy jedinou přípravou pro plnění pozdějších rodičovských funkcí.

Rodiče děti nejen vychovávají, ale jejich role zasahuje a prolíná se do celé škály různých vztahů, prostředí, pocitů atd. Je velmi těžké pojmut toto téma celistvě, proto jsem hlavní aspekty „vlivu rodičů na děti“ rozdělila do několika podkapitol, na nichž si ukážeme jednotlivé dílčí okruhy.

- **Postoje rodičů k dítěti**

V uspořádání rodiny je důležitý vztah mezi manžely, jejich vzájemně se doplňující úlohy.

Jednotlivé rodiny se mezi sebou liší také tím, jaké jsou vztahy mezi jednotlivými členy, jak se k sobě chovají, jak řeší problémy, které v rodině vznikají, jak se vyrovnávají s nepříjemnými životními situacemi.¹⁷⁾

Správný postoj má obsahovat:

- a) *přijímání dítěte* (rodiče si je přáli, mají ho rádi, přijímají je takové, jaké je),
- b) *ochotu a aktivní spolupráci s dítětem* (rodiče se o něj zajímají, hrají si s ním, zapojují je do různých rodinných úkolů a činností),
- c) *rozumovou volnost* (poskytováním uvážené míry svobody a samostatnosti s přihlédnutím k vyspělosti dítěte, dostává se mu prostor pro osamostatňování a vlastní aktivitu).

Nesprávný postoj

- a) *odmítání dítěte* (dítě bylo počato náhodně, překáží, komplikuje život rodině, partnerům),
- b) *omezený styk s dítětem, jeho izolovanost* (dítě je ponecháno často o samotě, nemá s rodiči dostatek kontaktů ani námětů k činnosti),
- c) *nadměrná přísnost, péče, pozornost, nebo opět nevšímavost* (na dítě jsou kladeny neúměrné nároky, převládá donucování),
- d) *rozpor mezi slovy a činy*.

---

¹⁷⁾ Matějček, Z., 1992.

- **Výchova a vzdělání v rodině**

Rodiče jsou pro dítě základnou výchovy a také vzdělání. V každém věkovém období života dítěte má rodina své specifické úkoly při rozumové výchově dětí. Největší význam je rodině přisuzován v době od narození dítěte do jeho vstupu do školy. Rodina může působit při motivaci dětí k učení a při vytváření podmínek k dlouhodobým a systematickým vzdělávacím aktivitám. Rodina předává dítěti sociální, etické a duchovní hodnoty, mravní základy. Dítě se zde učí komunikaci, spolupráci, pomoci.

S rodinnou výchovou je spojováno utváření mravních rysů, kterými jsou čestnost, pravdomluvnost, ukázněnost, zásadovost, úcta k lidem, skromnost, statečnost a s nimi souvisejících volných vlastností, kterými jsou vytrvalost, sebeovládání, cílevědomost.

Dítě se seznamuje prostřednictvím svých rodičů s názory a s postoji k ekonomickým, politickým, ekologickým, filozofickým a dalším otázkám života společnosti. Patří také k důležitým činitelům při vytváření vztahu k práci a při volbě povolání dítěte.

Rodina má možnosti při zdravotní, tělesné a sportovní výchově dětí, jednak při vytváření podmínek pro jejich tělovýchovnou a sportovní činnost mimo rodinu, jednak prostřednictvím zdravého a hygienického životního režimu v rodině. Děti by měly být od malička vedeny k pravidelným tělesným cvičením a sportovním aktivitám, k otužování a dodržování pravidel osobní hygieny.

Je přirozené, že se výchovné vzory jednotlivých členů rodiny ve všem všudy neshodují. To ještě nemusí být tak zlé. Ale pozor na některá úskalí, která mohou vést k těžkým rozporům a nedůslednostem. Jedním z nich je zážitek nezdaru nebo zklamání, který každý vychovatel někdy zakusí, když dítě v něčem nesplňuje naše očekávání, když se nechová, jak bychom chtěli, když se v něčem liší od jiných dětí apod. Pak máme sklon vidět chybu ve výchově – ovšem spíše ve výchovném působení toho druhého než v působení svém. Začnou pak výčitky a pak pokusy o nápravu „ode zdi ke zdi“. Nejlépe je stanovit si cíle výchovy podle možností výchovy – a nikoliv naopak.

- **Šťastné dětství**

Každé rodinné prostředí má svou celkovou atmosféru, je nějak citově zbarveno. To platí zejména o vztazích mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci navzájem. Děti nezbytně potřebují naši pozornost, ohleduplnost, pochopení a lásku. Vědomí, že je má někdo rád a je jim nablízku v dobrém i zlém (podpora a pomoc), je jedním ze základů pro zdravý vývoj osobnosti. Dětství je dobou v níž se odehrávají zásadní změny ve vývoji jedince, proto by rodiče měli dbát na to, aby toto dětství dítě prožívalo v harmonickém prostředí.

Šťastné dětství představuje optimální soubor podmínek a okolností v určitém životním období, které je jakoby uzavřené a vyřešené a z něhož pak do dalšího období nepřecházejí nedořešené problémy, trpkost, smutek, komplexy a nejistoty. Je to dětství, které nepostrádá jistotu a harmonii, dodávající sílu k odpovědnému zvládnání pozdějších úkolů.

Člověk, který neprožije šťastné dětství, kterému v tomto období nikdo nepomohl orientovat se ve složité skladbě světa, a přesto je postaven před úkoly, povinnosti a požadavky, o nichž si není jist, že je zvládne, nutně prožívá úzkost.

- **O citové výchově**

Citový příklon rodičů k dětem vzniká ještě před narozením dítěte, v prenatálním období. Přibližně od poloviny těhotenství, lépe řečeno od prvních pohybů plodu, se vztah matky k dítěti mění. Nabývá konkrétní, individuální podoby. Není to jen pouhá ideální představa budoucího dítěte, ale je to již vztah k tomuto určitému vlastnímu dítěti, které je vnímáno jako živá bytost s určitými osobními charakteristikami. V posledních měsících matka se svým plodem duševně žije.

U dětí se za normálních okolností objevuje už od sedmého měsíce těhotenství zřetelný příklon k někomu z dospělých vychovatelů. Znamená to, že se musel připravovat už předtím.

Jeden z univerzálně platných činitelů, kteří rozhodují o tom, jak mnoho rodičovské vřelosti se dítěti dostane a jaký charakter si tedy ponese do pozdějšího dospělého života, se ukázal být způsob, jak matky zacházejí s dětmi v prvním roce života. Jestliže jsou matky pohotové a chrání dítě před nepohodlím a své dítě vnímají jako milé a hezké, pak je to dobrý příslib do budoucna. Z těchto dětí vyrůstají lidé se

zdravým sebevědomím, schopni sympatického vcítění do potřeb druhých, kteří vnímají svět a život spíše optimisticky. Naproti tomu, jestliže jsou matky k dětem „nevšímavé“, vychovávají je spartánsky nebo zastávají filosofii, že dítě je přítěží, a snaží se od něho co nejdříve osvobodit, je to do budoucna špatné znamení. Z takových dětí vyrůstají lidé nejistí, s pocity nedostatečnosti všelijak překrývanými a maskovanými, lidé nepřející, neschopni vnímat potřeby druhých.

„Nestačí mít dítě rád a hledět jen na jeho prospěch, ale je třeba mít rád i druhé lidi, důvěřovat jim, přijímat je se sympatií. A jestliže to dovedeme sami, pak tomu naučíme i své děti a své vnučky. Proto je dobře učit děti přijímat, dávat a učit je se dělit o to, co máme, vzdát se něčeho ve prospěch druhých.“¹⁸⁾

Podle mého názoru je „citová atmosféra“ rodiny velmi důležitým činitelem v celém dalším vývoji člověka. Je totiž předznamenáním jeho citových vztahů pozdějších – vztahů k ostatním členům rodiny, k vrstevníkům, k přátelům – a koneckonců i vztahů erotických, jež povedou jednou založení jeho vlastní rodiny. V dětství se totiž rozhoduje o velmi důležitém životním principu – o důvěře a nedůvěře k okolnímu světu a k lidem v něm.

• **Vytváření postojů dítěte v rodině**

Dítě přejímá nejen naše slova, ale i naše postoje. Soucit i škodolibost, ochota pomáhat i záliba v osobním pohodlí, upřímnost i pomluvy, dobrosrdečnost i závist, to vše se rodí u rodinného stolu a přenáší na děti. Dítě však přijímá nejen naše postoje k nejbližším členům rodiny, ale i k celému širšímu okruhu příbuzenstva a přátel a nakonec k lidem vůbec. Rodinné soužití je tedy mimořádně účinným výchovným nástrojem, kterého bychom měli užívat s rozvahou a odpovědností.

Vztahy a postoje se však netýkají jen lidí, ale i věcí, přírody, myšlenek, ideálů apod. Tím, že se dítě ztotožňuje s dospělými ve svém okolí, utvářejí se i jeho postoje k takovým hodnotám, jako je zdraví a tělesná zdatnost či krása, ale i k tělesné bolesti, nemoci a jiným nepříjemnostem. V soužití s rodiči a dalšími členy domácnosti se vytvářejí postoje k jídlu, pohodlí a námaze, k zábavě a k práci. Identifikace s rodičovskou osobou se tu vztahuje i do budoucna a má obecnější dosah.

---

¹⁸⁾ Matějček, Z., 1968.

Naše starosti, naděje, úvahy a plány kolem rodinného stolu jsou tedy nedílnou součástí výchovy k rodičovství. Tady dítě poznává, přijímá a procvičuje mezilidské vztahy. Tyto vztahy se budou později promítat do jeho/jejího vztahu k vlastnímu partnerovi a k vlastním dětem. To, co rodiče dají svému dítěti nyní v podobě domova a rodinného soužití, to budou patrně sklízet děti tohoto dítěte za nějakých dvacet, třicet let. Je to tedy velmi dlouhodobá, zato však lidsky nejužitečnější investice.

- **Domov**

Podmínkou zdravého společenského a citového vývoje dítěte je vhodné a láskyplné prostředí – domov. Toto prostředí je vytvářeno lidmi, zpravidla rodiči. Domov je pro dítě velmi důležitá věc a je jednou z podmínek pro dobré, zdravé utváření lidské osobnosti. Domov je především místo, kde vznikají a rozvíjejí se nejkrásnější a nejhezčí lidské vztahy, kde se dítě cítí bezpečně, kde je chráněno před okolním světem a kde jsou lidé, na které je spolehnouti a kteří ho mají rádi. Nejen, že je tam pro něj bezpečí, ale je to současně i místo jeho prvních objevitelských výprav, místo učení a poznání, místo radostných zážitků atd. Domov je pro dítě tam, kde má své místo. Nejen ve smyslu nějakého koutku na hraní, ale především své místo společenské.

„Doma“ je tam, kam patříme, kde se s námi počítá, kam můžeme přijít bez velkých rozpaků, kde se na nás čeká, kde jsme přijímáni, kde jsme dokonale známí. Kde se vytváří vědomí našeho „já“, naší společenské hodnoty. Zde vznikají také první pocity zahanbení, bolesti, odcizení, vytváří se tu „svědomí“, které nadále bude naším průvodcem na cestách životem a které nás bude upozorňovat, co je dobré a co zlé, i když už dávno a třeba definitivně překročíme práh svého domova. K domovu patří určitá stálost prostředí a stabilita domácího řádu.

Domov jsem zařadila pod téma „vliv rodičů na dítě“ záměrně, neboť domov je představován nejen domem, stavením, v němž jsme vyrůstali, ale zejména rodiči. Zahrnuje v sobě krásnou atmosféru dětství prochnutou jedinečnými zážitky a dobrodružstvími. Jsou to právě rodiče, kteří mají ve své moci udělat z domova, až budeme dospělí, pěknou vzpomínku a nebo naopak noční můru.

- **Individualita dítěte**

Jedním z nejčastějších výchovných prohřešků, kterých se dopouštějí jinak dobří a rozumní rodiče, je nedostatek ohledu k individualitě dítěte. K jeho individuálním potřebám, tendencím, temperamentu, životnímu zaměření.

Přitom je jasné, že děti jsou od novorozeneckého věku svébytnými osobnostmi s individuálními charakteristikami.

Děti jsou různé. Základní pravidlo tedy zní: máme-li s různými dětmi dosáhnout stejného výchovného cíle, tj. harmonického, optimálního rozvoje jejich osobnosti, musíme s každým jednat trochu jinak. Jednat s dětmi různě, tj. s ohledem k jejich individualitě, to vyžaduje od rodičů, aby dítě dobře znali, aby se o jeho osobité, charakteristické rysy zajímali, aby se dovedli vcítit do jeho životní situace.

Jestliže rodiče chtějí dítě vtěsnat jen do svého ideálu, jak si jej vysnili, vymysleli, vytvořili, třeba na podkladě svých dobrých životních zkušeností nebo svého životního zklamání, je tu vždy nebezpečí, že bude něco přetaženo či potlačeno.

Upozornění na individualitu ovšem neznamená, že bychom neměli vůbec výchovně zasahovat. Naopak, s individualitou počítat a respektovat ji, znamená výchovně s ní hospodařit. Je třeba cílevědomě vést a rozvíjet v dítěti to, co je žádoucí, tj. jeho dobré předpoklady a sklony. A ty nedobré taktně upravovat a ovlivňovat, aby byly dítěti samému i společnosti k užítku. Přitom musí být výchovný postup, taktika, strategie u každého trochu jiná. Cílem tedy není, aby všechny děti byly stejné a stejně se chovaly, ale aby při vší rozmanitosti zjevů a povah byly v životě i úspěšné a šťastné.

- **Rodinné klima**

Rodinné klima, v němž dítě vyrůstá, má klíčovou roli pro jeho další život a nejen pro něj osobně, ale i pro jeho budoucí rodinu. Vytváří ho rodina svým jednáním, vztahy mezi sebou, vyjadřováním emocí, řešením problémů.

Každý člověk, blízká dvojice i každá rodina v daném stadiu svého rozvoje má určitou emoční bilanci: někdy převažuje kladné emoční prožívání, jindy pozorujeme převahu nespokojenosti, úzkosti, strachu – bilancujeme záporně.

Trvalá negativní emoční bilance (bez přítomnosti kladných pocitů) je známkou poruchy, patologickým stavem (deprese). Jinými emočními poruchami jsou citová plochost, chladnost, nedostatečné rozvinutí emocí. Do oblasti emočních poruch patří též

emoční nepřiměřenost, kdy například osoba reaguje zoufalým pláčem nad ztrátou desetikoruny, kdežto nemoc vlastního dítěte ji nechává v emočním klidu.

K biologické výbavě lidského mláděte patří elementární záporné emoce vyjadřované pláčem a spojené s nedostatkem při uspokojování základních biologických potřeb. Teprve postupně a obtížně (díky opakovanému kontaktu s dospělými lidmi, díky vzájemné interakci mezi dítětem a rodičem) se projevy dítěte nejen diferencují, nýbrž rozvíjejí se pozitivní city, vedoucí ke spolupráci a vzájemné výměně kladných emocí.

K tomu, aby se jedinec stal emočně vyžralou a diferencovanou osobností se schopností sobě i druhým připravovat kladné emoce, jsou nezbytné některé předpoklady. Především musí v nejtělejší době existovat aspoň jedna osoba, jež je zdrojem pozitivních emocí, spojených s uspokojováním potřeb bezpečí, jistoty a blízkého lidského kontaktu. Lidské mládě se rodí a dlouho zůstává bezbranným tvorem, zcela odkázaným na dospělé. Jestliže se v raných fázích vývoje často střídá osoba přinášející ochranu, bezpečí a lidský kontakt (včetně laskavých doteků), nerozvíjí se pozitivní emoce, nýbrž nabývají převahu stavy nejistoty a úzkosti.

Jestliže taková dospělá osoba v raných fázích dětství vůbec chybí, mluvíme o *emoční deprivaci* (úplném citovém strádání), jehož důsledky negativně a nezvratně ovlivní celý další vývoj člověka.

Význam citového klimatu rodinného prostředí hodnotí ve svém díle *Antonín Vaněk* takto:

Emoční atmosféra rodiny prostupuje všechno dění v rodině a dítě je do sebe nasává. Proto je emoční situace každé rodiny základním povahovým činitelem zejména ve fázi středního dětství, tj. mezi 3. – 7. rokem, kdy se kladou základní tvary příští povahy. Všechna pozdější formování už jenom poopravují vyladění, a to i v době puberty. Lidé, kteří měli v tomto věku jasné, laskavosti prohráté dětství, vyrůstají v lidi citově kultivované, společensky kladné a tvořivé, jedinci, kteří v této fázi prošli atmosférou disharmonií, byli opakovaně zraňováni, zůstávají tímto poznamenáni na celý život.¹⁹⁾

---

¹⁹⁾ Vaněk, A., 1971.

- **Láska v rodině**

Dítě potřebuje lásku! Dítě má mít ve svém prvním společenství hluboký pocit jistoty, že k někomu patří, kdo je neopustí, na koho může spoléhat, kdo je prostě jeho. Rodičovská láska má být náročná, důsledná a třeba i přísná. Je to hodnota, kterou je nutno nejen chránit, ale na které je třeba aktivně pracovat, rozvíjet ji, prohlubovat, rozmnožovat.

S nedostatkem lásky souvisí *psychická deprivace* neboli duševní strádání. Je spojena nejen s láskou, ale je to především strádání z nedostatku citových a společenských podnětů. Může postihnou člověka v každém věku, avšak výzkumy ukazují, že v časném dětství, kdy se kladou základy pro vývoj lidské osobnosti, mohou být následky takového „strádání“ zvláště závažné a nebezpečné. Dítě vychovávané v prostředí chudém na podněty smyslové a citové, může velmi vážně zaostávat ve vývoji rozumových schopností a může působit velmi nepříznivě na vývoj lidského charakteru. K dalším příznakům psychické deprivace patří hluboký pocit nejistoty a nedokonale nebo vadně vytvořené vědomí vlastní osoby, vlastního „já“. Citové ochuzení hrozí všude tam, kde je dítě v rodině „na obtíž“, kde mu lidé neprokazují lásku, zájem a kde nemají ohledy k jeho individuálním potřebám. Hrozí i tam, kde v systému hodnot je dítě pro rodiče až kdesi hluboko za hodnotami vnějšího blahobytu. Ale i tam, kde je výchova v rodině sice „rozumná“, ale jen knižní, chladná, bez citu a sympatií.

Dobrý charakter člověka a plně rozvinuté rozumové schopnosti jsou nesmírnou hodnotou pro společnost. Proto má včasné odhalení deprivace a náprava mimořádný společenský význam. Náprava ovšem není snadná a trvá zpravidla dlouho. Musí se nastoupit zpětný pochod – dodat dítěti dost podnětů, naučit je mít někoho rádo. A to nejde jinak, než když má někdo rád je.

- **Přijímání rolí v rodině**

V rodině se dítě učí přijímat svou roli dítěte a důkladně poznává role všech ostatních členů rodiny. V této funkci je vlastně rodina nezastupitelná. Není jiné místo, kde by dítě tak přirozeně a do takové hloubky poznávalo vztahy mezi lidmi. Poznává nejen vztahy členů rodiny k němu, tj. k dítěti, ale i vztahy těch dospělých k sobě

navzájem, ale i vztahy k lidem, kteří k rodině nepatří. Podmínkou pro to ovšem je, aby všichni členové rodiny žili vskutku pospolu a ne jen vedle sebe.

V tomto rodinném předivu vztahů se dítě učí vztahům k věcem, poznává myšlenky, ideály, světové názory svých blízkých – a to nikoli v jejich abstraktní, knižní podobě, ale v tom, jak je „jeho“ lidé uvádějí do své každodenní, životní praxe.

Od časného dětství přes školní věk až na práh dospělosti si člověk vytváří svou společenskou roli také podle pohlavní příslušnosti. Chlapci mužskou, dívky ženskou. Je tedy třeba výchovu už od počátku zaměřovat tak, aby děti, až dospějí do věku mladistvého, mohly přijmout svou ženskou a mužskou roli zdravě, vyspěle a uspokojivě.

- **Od závislosti mateřské**

Vztah dítěte k matce je přetvářením biologické závislosti dítěte na mateřské osobě v závislost citovou. Citová závislost, která dítěti poskytuje pocit jistoty a bezpečí, je prvním předpokladem pro získání důvěry dítěte v lidi a svět. Tato citová závislost se v dalším vývoji rozvíjí, kultivuje, přetváří, vyzrává, takže je jedním z nejúčinnějších nástrojů vztahu dítěte k okolnímu světu. Důležité je zdravé odpoutání z předchozí hluboké závislosti nemaleřské osobě a zařazení se do prvního společenského okruhu, jímž je dítěti rodina. Toto zařazení ovšem předpokládá, že matka a dítě nejsou biologicky ani psychologicky „jedna bytost“, ale že jsou to bytosti dvě – tedy osobnosti, dvě individuality. Jedině tak se může vytvořit u dítěte ono vlastní „já“ člověka, které je jakýmsi svorníkem všech jeho duševních dějů – a to v každém okamžiku i v průběhu času mezi minulostí a budoucností.

- **Chování rodičů vůči dětem**

Rodina, jak říkají sociologové, je malá sociální skupina. Vztahy mezi členy této skupiny mají svůj řád a svou formu. A poněvadž děti jsou podstatnou součástí této společenské skupiny, má mít i chování dospělých vůči nim určitou společenskou formu. Nejde však jen o jakousi domácí etiketu, ale o to, aby forma projevu a jeho obsah byly v souladu. Aby to, co od dítěte chceme a co vůči němu cítíme, nebylo podáváno

odpudivě nebo zakukleně v tajemných náznacích nebo falešně s přepjatými citovými přízvuky. Vždyť i forma našeho chování vůči dítěti má svou výchovnou hodnotu.

- **Optimální rodinné prostředí**

Optimální rodinné prostředí má následující znaky:

- a. **vnitřní stabilita rodiny:** zajišťují ji zdravé, vyrovnané a stálé emotivní vztahy mezi jednotlivými členy, zejména mezi rodiči, pocit bezpečí v rodinném kruhu při ohrožování zvenku, vnitřní pohoda a shoda, společné prožívání radostí a neúspěchů a vzájemné pomáhání,
- b. **nenarušená a přirozená struktura:** znamená, že v životě rodiny se uplatňuje působení otcovské, mateřské a sourozenecké. Každé z těchto působení má svou specifickou výchovnou povahu a roli,
- c. **kulturní atmosféra:** se projevuje kvalitou a úrovní výchovných stimulací v základních složkách osobnosti, tj. ve složce vzdělanosti, v kultivaci citových projevů a v druhu a obsahu mechanismů, jevících se jako soubor různých druhů návyků a dovedností, užívaných v každodenním životě,
- d. **civilizační standart.**²⁰⁾

Pro zdravý vývoj dítěte je nezbytně třeba, aby je vychovali oba rodiče. Průzkumy potvrzují, že více než polovina mladých provinilců pochází z neúplných rodin.²¹⁾

Zdeněk Matějček zastává názor, že „úplnost rodiny“ samo o sobě není rozhodně žádnou zárukou štěstí a výchovného úspěchu. Znamená to jen výhodnější výchovnou situaci nebo poněkud lepší výchovné předpoklady. Ale od předpokladů ke skutečnému životu je ještě dlouhá cesta.“²²⁾

Podle mého názoru je pro dítě nejlepší, pokud je vychováváno oběma rodiči, avšak za předpokladu, že tato výchova je láskyplná a dítě v rodině není považováno

---

20) Mazánková, L., Nevoránek, J., Řehoř, A., 2004.

21) Prehal, J., 1970.

22) Matějček, Z., 1986.

za překážku (někteří vidí v dětech spíše ohrožení vnitřní rovnováhy). Spolupráce otce a matky je tedy při výchově velmi důležitá.

- **Povinnosti dětí k rodičům**

Právům a povinnostem rodičů v oblasti výchovy odpovídá povinnost dítěte řídit se výchovnými opatřeními a pokyny svých rodičů. Vzájemná součinnost rodičů a dětí se předpokládá nejen v oblasti výchovy, ale i v ostatních vztazích rodinného kolektivu.

Vzájemná podpora a pomoc všech členů rodiny je vůdčí zásadou těchto vztahů. Proto i děti, jak to odpovídá společenskému zájmu na jejich zdárném vývoji, se na jedné straně mají právo podílet na hmotné a kulturní úrovni rodiny, na straně druhé jsou povinny aktivně se účastnit rodinného života.

Dítě má vůči rodičům i po stránce právní určitá práva a povinnosti (stejně tak rodiče vůči dítěti).

2.2 Význam sourozenců

Sourozenci jsou vedle rodičů také vychovateli. Toto výchovné působení sourozenecké skupiny má však některé specifické znaky, které jinde sotva najdeme a které jsou jedinečné a důležité.

V každé rodině tvoří sourozenci zcela osobitě společenství. Děti v rodině tráví spolu obvykle mnohem více času než každé zvlášť se svými rodiči. Jeden sourozenec je druhému i vydatným *zdrojem vývojových podnětů*. Přitom však vnitřní vztahy v každém takovém společenství jsou dány jejich povahovými a temperamentovými vlastnostmi a řadou dalších činitelů. Celé toto společenství se vyvíjí a mění, jak děti dorůstají a jejich rodiče stárnou.

Charakteristickým znakem sourozenecké skupiny je určitá danost a jednotnost životních podmínek. Je to společenství dané osudem. Sourozenci jsou dětmi týchž rodičů a mají tedy stejné základní vychovatele. Mají stejné příbuzné, stýkají se s týmiž lidmi, kteří k nim chodí na návštěvu, jsou svědky týchž rodinných událostí, slyší totéž vypravování, žijí mezi týmiž věcmi atd. Sourozence si nevybíráme a je také dáno, aspoň formálně, postavení jednoho každého v této skupině.

Sourozenecká skupina má však ještě další znaky, které z ní činí mimořádně významného výchovného činitele. Je to společenství „dětské“. Sourozenci jsou si obvykle věkově blízcí. Mají tedy i zájmy a potřeby „blízké“, i když samozřejmě ne totožné. Jeden je druhému více partnerem než kterýkoliv z rodičů nebo jiný z dospělých v rodině. To je zákonitě zdrojem četných konfliktů, ale současně i zdrojem velmi pozitivních společenských postojů a tendencí. Formuje se tu soucítění, souhra a spolupráce. Děti v rodině se dovedou nepěkně hádat, ale dovedou si také někdy pěkně popovídat, dovedou společně zachovat nějaké tajemství, udělat někomu příjemné překvapení, rozdělit si práci.

Život v sourozenecké skupině přispívá velmi účinně k takzvané *diferenciaci osobností* (jedno dítě chce např. dělat přesně to, co dělá druhý a na druhé straně se stejnou úporností hájí něco svého, chce dělat něco svého) a je vydatnou životní přípravou na vlastní příští rodičovství. Nikde jinde nemůže totiž dítě získat tolik podnětů, zkušeností a pozitivní motivace pro rodinný život, než právě v sourozenecké skupině.

2.3 Vliv prarodičů

Rodinnou buňku tvoří otec, matka a děti. Neměli bychom však zapomínat na prarodiče, kteří mohou nabídnout spoustu lásky a přívětivosti, zpevnit rodinná pouta a obohatit komunikaci.

Babičky a dědečkové patří tedy nevyhnutelně také k rodinnému společenství. Jsou docela dobrým vkladem do života dítěte. Mají v rodině svou funkci, i když ne tu hlavní a rozhodující. Ostatně, jsou rodiči dnešních rodičů, přičemž mezi těmito dvěma rodičovskými generacemi v jedné rodině je přirozeně velmi úzký citový vztah.

Prarodiče se také jako rodiče na dítě těší. Vnouče patří k jejich společenské prestiži. Povznáší je do nové životní etapy a do nové společenské hodnosti. Děje se tak ovšem bez jejich přímé zásluhy a je tedy otázkou jejich životní zralosti, jak se k této skutečnosti postaví. Jestliže prarodiče toto postavení nepřijímají a brání se mu, je to jenom znamením jejich životní nezralosti, nevyspělosti nebo jiných nepatřičných vlastností.

Babička a dědeček mohou pro dítě znamenat v budoucnosti velkou výchovnou hodnotu. Budou dítě uvádět do svého světa, budou spojovat v jeho představách současnost s minulostí, budou mu předávat tradice a osvědčené hodnoty.

Mohou-li se prarodiče spolupodílet na výchově dítěte, vytváří se příznivá situace pro všechny: prarodiče si připadají užiteční, rodiče jsou spokojenější a děti šťastnější. Vedle toho se děti, které milují a respektují své prarodiče, učí všeobecnému respektu ke starším. A to je v současné industriální společnosti, která má sklon starší spoluobčany ignorovat, jedna z důležitých hodnot. Je tedy zřejmé, že přítomnost prarodičů v životě rodiny může přinášet užitek všem jejím členům. To je však možné jen tehdy, jsou-li vztahy mezi rodiči a prarodiči plné úcty a prosté nevyjasněných stínů z minulosti.

Ve vztahu rodiče a prarodiče může nastat dvojí nebezpečí: mladí rodiče dávají z dítěte prarodičům buď příliš málo, nebo naopak příliš mnoho. V prvním případě se mladí manželé rozhodnou, že žádné babičky a dědečky a příbuzné nepotřebují. Prarodiče jsou neuspokojeni ve své potřebě styku s novou lidskou generací, se svým vnoučátkem. Mohou trpět izolací, hořkostí a koloběh rodinných nepříjemností se rozbíhá.

Opačnou krajností je, když mladí využijí, abychom tak řekli, prarodičovského zájmu o dítě a prakticky jim dítě do péče předají. Jednají z pozice své nezralosti. Opět je to zárodek nepříjemností. Jednak se mladí rodiče ochuzují o poznání dítěte a o soužití s ním (dítě totiž za matku přijímá toho, kdo se k němu mateřsky chová – a nemusí to být jeho matka biologická), jednak dítě patří generaci rodičů! Generace prarodičů svou funkci splnila nebo, lépe řečeno, měla ve své době příležitost ji splnit a teď má funkci jinou, totiž právě prarodičovskou. Rodiče může v případě potřeby na čas zastoupit, ale nemá je nahrazovat!

Rady pro rodiče:

- nezlobit se, když se snaží prarodiče vyhovět většině přání dítěte,
- vytvořte limity jejich zodpovědnosti,
- naslouchejte jejich názorům a radám a respektujte je,
- projeďte uznání a považujte si jejich snah,
- vytvořte před dětmi pozitivní obraz prarodičů a role, kterou v rodině hrají.

Rady pro prarodiče:

- respektujte normy dětí, i když se možná liší od vašich vlastních,
- vnoučata by měla znát vaše limity, aby nebyla rozmazlována,
- nekritizujte rodiče před dětmi,
- předávejte jim své zkušenosti, hodnoty a lásku.

2.4 Koordinace výchovného působení rodiny a školy

Vedle rodiny se na výchově a vzdělávání dětí a mládeže podílí také společnost, prostřednictvím školy a dalších institucí. Často vyslovovaný názor, že škola a ostatní výchovné instituce mají plně zabezpečit zaměstnaným rodičům výchovu dítěte, je však nesprávný. Rodina má totiž dominující význam při působení na dítě v oblasti společenské, kulturní a výchovné. Výchovný vliv rodiny přetrvává dlouhou dobu a je umocněn vzájemným emocionálním vztahem. Vliv rodiny nelze ničím plně nahradit. Škola navazuje na rodinnou výchovu a staví na základech, které položila rodina. Škola usiluje nejen o procvičení, rozvinutí a vytříbení dovedností, ale i o naučení se spoustě nových věcí. **Spolupráce rodiny, školy a společnosti je nezbytně nutná pro zachování zdravého vývoje dítěte.**

Rodinná výchova se svými specifickými rysy individuálního a intimního působení na dítě je nenahraditelná dosud známými formami sociální výchovy. Úkolem rodiny je vytváření vhodných charakterových a emocionálních vlastností, nutných pro rozvoj dítěte. Pro život dítěte má velký význam prožitek rodinných vztahů, láskyplná atmosféra, ovzduší důvěry, spolupráce a vzájemné odpovědnosti – je to jeden z předpokladů příštího navázání konstruktivních vztahů k lidem, k sobě, k životu. Rodinné vztahy odrážejí i konflikty mezi potřebami jednotlivých členů a jejich naplnění, mezi názory a představami o životní perspektivě, mezi zájmy a jejich uspokojováním, dítě se učí přirozeným způsobem řešit konflikty.

Snahou každé vyspělé společnosti je sjednocení cílů a úkolů rodinné a veřejné výchovy, která je prezentována především školní výchovou.

Rodina má pro dítě určující postavení i bezpečné zázemí pro jeho rozvoj v oblasti kulturně-společenské i výchovně-vzdělávací:

- a) je ideálním prostředím pro rozvoj dítěte ve všech oblastech,
- b) předává zkušenosti a hodnoty, pomáhá orientovat se v různých situacích,
- c) umožňuje dítěti prožívat veškeré city a potřeby (přátelství, lásku, bezpečí, jistotu, sympatii),
- d) je institucí ochrany v nebezpečí, v nemoci, v konfliktních situacích,
- e) pokládá základy k přípravě na budoucí povolání, získání určité sociální role i k přípravě pro život.

Zejména výchovný vliv rodiny přetrvává dlouhou dobu a je umocněn vzájemným emocionálním vztahem.

Škola reprezentuje ve výchově celospolečenské cíle a zájmy:

- a. uskutečňuje cílevědomou, jednotnou (avšak vnitřně diferencovanou) všestrannou výchovu,
- b. výchovu a vzdělání vedou kvalifikovaní odborníci,
- c. cílem je naučit žáky požadovaným vědomostem a dovednostem, pěstovat v nich pozitivní vlastnosti a morální hodnoty a vést je k aktivitě, samostatnosti, tvořivosti a zdravému sebevědomí,
- d. učitel (vychovatel) je nucen na vysoké profesionální úrovni adekvátně a účinně reagovat na problémy, které vznikají v důsledku změn v rodinných strukturách.

Soulad jednotného výchovného působení rodiny a školy je velmi důležitý pro rozvoj osobnosti dítěte (žáka).

2.5 Závěrečné shrnutí

U většiny lidí má největší vliv na jejich vývoj rodina. Její působení zasahuje totiž dětství a dospívání, dvě nejtvrdnější období života. Bohužel existují i dysfunkční rodiny, jejichž vliv bývá vyloženě negativní. Častěji však hraje rodina ve vývoji člověka pozitivní roli. Rodina má vliv na utváření postojů a rolí u dítěte, vytváří rodinné klima a domov. Rodiče by měli akceptovat individualitu dítěte, poskytnout mu přiměřené množství lásky, podpory, citu.

Optimální rodinné prostředí se vyznačuje následujícími znaky: vnitřní stabilita rodiny, nenarušená a přirozená struktura, kulturní atmosféra a civilizační standart rodiny.

Vedle rodičů se na rozvoji jedince podílejí i sourozenci, prarodiče a v neposlední řadě škola, jejíž spolupráce s rodinou je velmi důležitá.

3. Vztahy mezi rodiči a dětmi

Vztahy mezi rodiči a dítětem se vyvíjí v době, kdy je ještě dítě v zárodku nošeno v matčině bříšku. Jak se vyvíjí a roste představy a vztahy se více konkretizují a nabývají reálnější podoby. Po narození potomka se vztahová síť rozrůstá. Vznikají intenzivní sociální vztahy, chování lidí zaměřené vůči sobě navzájem, které provázejí člověka celým životem a ovlivňují jeho budoucí život.

3.1 Impulzy vedoucí k rodičovství

V současnosti stále slyšíme o „krizi rodiny“, o „úpadku rodiny“ a statistiky rozvodů jsou více než alarmující. Vystává tedy otázka, zda zakládání rodiny, rození a výchova dětí nepozbývá svého významu. Podle mého názoru je rodina nepostradatelnou součástí společnosti a její význam ve výchově dětí je nezastupitelný. Přesto si uveďme několik hlavních bodů, které vedou naše kroky k rodičovství:

- **Instinkt** : mít děti je prostě přírodní zákonitost a bezdětnost je něčím nepřírodným a nepřirodním. Existuje pud pohlavní a pud rodičovský, a ty řídí lidské chování.
- **Tendence psychologické a společenské**: osvědčit před sebou a před druhými svou plodivou schopnost – mužskou i ženskou, mateřskou i otcovskou. Vyrovnat se ostatním v jedné z nejdůležitějších biologických funkcí.
- Dítě znamená **posílení rodinného společenství** a přináší radost a zábavu: jinak by byl život nudný.
- Děti mohou **upevňovat manželství**.
- Někdy je však těhotenství a narození dítěte určitou **formou nátlaku** na partnera nebo dokonce jakýmsi **skrytým prostředkem „pomsty“** vlastním rodičům za příliš přísnou výchovu.
- Může být **prostředkem osvobození** z vlastní rodiny.
- Děti mohou být i **hospodářským činitelem**: mohou být lacinou pracovní silou a mohou být pojistkou pro stáří rodičů. V dřívějších dobách tento hospodářský

důvod míval přednost před všemi důvody psychologickými. V zemích hospodářsky vyspělých a i v zemích rozvojových se však v současnosti objevila jedna společenská tendence – *přesun důrazu z hledisek hospodářských k hlediskům citovým*. Ve vyspělých zemích se vesměs zdůrazňují citové stránky soužití s dětmi a význam dítěte pro osobní růst rodičů. Vysoko se hodnotí skutečnost, že s dítětem je život daleko bohatší a že jeho výchova přináší rodičům mnoho nových, zajímavých a také závažných zkušeností. Proti dřívější ekonomické pojistce se dnes v dítěti vidí spíše pojistka proti osamělosti. Táž tendence, i když s menší výrazností a s místními rozdíly, se ohlašuje v rozvojových zemích. A důraz na psychologická a citová hlediska je tím větší, čím je země hospodářsky vyspělejší a lidé v ní „zajištěnější“. I v kulturách velmi odlehklých, které byly doposud studovány jako určité kuriozity rodinných vztahů - mnohoženství či mnohomužství, nevšimavost k dětem, mimořádné přírodní podmínky určující zvláštní způsob rodinného života apod. – se v posledních letech objevují ve styku s civilizací změny, a to vesměs k větší „citovosti“ a odpovědnosti rodičů k dětem.

Můžeme tedy říci, že celosvětový vývoj jde směrem k psychologizaci a emocionalizaci vztahů, což znamená, že se důraz klade na uspokojení osobních psychických potřeb dospělého člověka s dětmi.

Věřím, že existuje mnoho lidských pohnutek, které dělají člověka rodičem. Uvedený výčet neobsahuje zdaleka všechny. Nikomu nevidíme do mysli, a tak nemůžeme odhadnout, zda touha mít dítě byla vedena nějakým kalkulem či byla formou, jak svému životu dát nový krásný rozměr. Rodiče by měli být při plození dětí vedeni nejen sexuální touhou. Měli by se stávat rodiči, aby mohli dítěti předávat lásku, porozumění a zkušenosti. Dítě je totiž něco definitivního a nevratného.

3.2 Co dáváme dětem a co ony nám

Mít děti, starat se o děti, žít s dětmi, přináší také vedle starostí a povinností něco radostného, co dospělí vnitřně potřebují, čím lidsky rostou a vyzrávají, co jim dává hluboké životní uspokojení.

S jistotou dnes víme, že dítě potřebuje dospělé vychovatele, kteří k němu mají vřelý citový vztah. Stejně dobře však víme, že nejde o vztah jednostranný. Aby rodiče mohli o dítě s láskou pečovat, musí i na dítěti být něco, co uspokojuje jejich hluboké životní potřeby. A tyto potřeby tu musí být dokonce dříve než se dítě narodí, jinak bychom se na jeho příchod tolik netěšili a nečekali s takovým rozechvěním na první známky jeho života.

Mezi tyto životně důležité potřeby patří:

- **Potřeba stimulace:** vede živý organismus k činnosti. Člověk potřebuje, aby jeho nervový systém byl zásobován podněty z okolí v dostatečném množství, kvalitě a proměnlivosti, má-li být s tímto okolím v dobrém kontaktu. Z tohoto hlediska můžeme říci, že dítě je nevyčerpatelným zdrojem podnětů. Je nesmírným živlem, přináší plno rozruchu do života a nikdy s ním není nouze o zábavu ani o starosti a úzkosti.
- **Potřeba učení (nabývání zkušeností):** nestačí pouhé hromadění podnětů bez určitého řádu a smyslu, který nám umožňuje tyto podněty zpracovat a pochopit. Teprve když je můžeme uvést ve svůj vlastní systém, stáváme se zkušenými a moudrými. Děti nejsou jen předmětem našeho pozorování a zábavy, nýbrž součástí našeho života, jsou zdrojem důležitých lidských prožitků a zkušeností. I starosti s dětmi jsou něco specificky lidského, co nelze jinak prožít a čím člověk vyspívá a zraje. A jak děti pomalu rostou k dospělosti, dospělý člověk s nimi zraje k životní moudrosti.
- **Potřeba bezpečí a jistoty:** je dána v lidském světě především citovými vztahy. Nejbezpečněji se cítíme, máme-li kolem sebe někoho, kdo nás má rád, kdo k nám patří, na koho se můžeme spoléhat. Takovými dárci citové jistoty jsou především rodiče svým dětem. Ale i dospělí lidé potřebují pocit citového zázemí a svůj přístav jistoty. Je příznačné, že v moderní době se citový život soustřeďuje čím dál více do úzkého okruhu rodiny, kde dochází

k nejintenzivnější směně citových podnětů. Děti tu přijímají lásku, ale také ji vracejí. Rodiče ve vztahu k nim prožívají čistou, nefalšovanou oddanost. Je tu někdo, kdo je k nim vázán nejhlubším citovým poutem. I když hmotné zabezpečení ve stáří přebírají dnes instituce celospolečenské, zůstávají děti nenahraditelnou citovou pojistkou pro dobu pozdního neproduktivního života rodičů.

- **Potřeba společenského uznání, společenské hodnoty, společenského uplatnění:** tato potřeba je spojena svědomím vlastní ceny a je důležitou podmínkou sebevědomí v pravém slova smyslu. Kdybychom nebyli nikým na světě přijímáni a uznáváni, byl by náš život smutnou, osamělou poutí. Z tohoto hlediska dítě významně zhodnocuje dospělého člověka. Umožňuje mu, aby převzal roli a hodnotu rodiče. Významným činitelem ve vlastním sebevědomí je schopnost vyrovnat se druhým. Schopnost plodit děti znamená v tomto smyslu vyrovnat se ostatním ženám a mužům v jedné z nejdůležitějších společenských funkcí, nabytí jistoty sám v sobě, posílit své já. V dnešním světě se snadno stáváme anonymní součástí nejrůznějšího dění, na které nemáme v podstatě vliv. Nemáme příležitost uvědomit si sama sebe. Avšak ve vztahu ke svým dětem, které nás potřebují, které nás mají rády, nutně anonymitu ztrácíme a něco znamenáme. Rodičovská odpovědnost, rodičovské povinnosti, starosti atd. jsou vlastně významnou pomocí nám samým – zvyšují naši hodnotu. Tady si nejvíce uvědomujeme, že nejen děti nás, ale že i my potřebujeme je.
- **Potřeba otevřené budoucnosti:** specificky lidská potřeba, neboť se s ní u ostatních živočichů nesetkáváme. Jak vystihl A. S. Makarenko, sovětský pedagog, člověk musí mít neustále něco před sebou, nějakou perspektivu, aby mohl plodně žít a pracovat. Zavřená budoucnost by znamenala zoufalství. A tak i dospělý člověk touží více či méně uvědoměle mít důkaz o pokračování toho, co je z nás zrozeno, a to i jako pokračování našeho tvořivého díla výchovy. Ne každému je dáno stvořit umělecké dílo, které by přetrvalo věky, nebo jinak poznamenat lidskou historii. Avšak výchova dětí je tvořivou prací každému přístupnou a daleko přesahující náš osobní život. Jsme tedy součástí tvořivého životního proudu a sami vědomými tvůrci. Vždyť vztahy k dětem znovu ožívají ve vztazích k vnoučatům a rodičovství přechází v prarodičovství celkem plynule. U vnuků se hledají rodové znaky tělesné i povahové, pokračující výchovné zásady, tvoří se rodinná tradice. Přitom je zřejmé, že tento pohled

do budoucnosti má své kořeny kdesi hluboko ve vlastním dětství. S celým rodinným ovzduším od samého počátku vnímáme své rodiče, jejich spokojenost a nespokojenost, jejich rodičovské postoje i jejich citové zaujetí pro nás. Procvičujeme rodinné city v nejrůznějších dětských hrách, své rodiče napodobujeme nebo si tvoříme vlastní zásady v odporu k nim, ale vždy jsme s nimi v nějakém vztahu. Přání mít děti se tedy zakládá mnohem dříve než můžeme na něco takového realisticky pomýšlet. S tím souvisí stará zkušenost, že spíše chtějí mít více dětí lidé, kteří prožili šťastné dětství, než ti, kteří je takové neměli.²³⁾

Pro úplnost si uvedme ještě okruhy potřeb, které musí být uspokojeny, aby se dítě po duševní stránce mohlo vyvíjet zdravě a aby se mohlo dobře zapojit do společnosti.

1. *fyziologické potřeby,*
2. *potřeba sebeúcty,*
3. *potřeba sounáležitosti,*
4. *potřeba sebeúcty,*
5. *seberealizace/ sebeuplatnění.*

Tyto potřeby jsou seřazeny podle důležitosti na základě *Maslowovy pyramidy* (A. H. Maslow, americký psycholog). Maslowova pyramida znázorňuje pořadí, v němž se objevují hierarchicky základní potřeby dítěte.

O rodinný život je třeba pečovat, cílevědomě jej pěstovat a utvářet tak, aby v něm každý nacházel uspokojování svých potřeb.

---

²³⁾ Matějček, Z., 1986.

3.3 Principy rodinné výchovy a rodinných vztahů

Rodina může přinést svým členům pocit velkého štěstí, ale i bezbřehého zoufalství. Pro mnohé děti i dospělé platí, že nejlepší fyzická, mentální i emocionální podpora přichází z rodiny. Jiní lidé však nacházejí v horšících se rodinných vztazích pouze utrpení a pocit úzkosti.

Mám za to, že o nasměrování rodinného života, byť je ovlivňují některé vnější okolnosti, které jsou mimo sféru našeho vlivu, může rozhodovat rodina sama. Začneme tedy tím, že si uvedeme řadu zásadních principů rodinné výchovy a rodinných vztahů, které nám napomohou si uvědomit možnosti a omezení rodinného života a výchovy jeho potomků.

Některé principy rodinné výchovy:

- ***vzájemné uspokojování psychických potřeb*** (rodinu charakterizuje situace, kdy rodiče uspokojují psychické potřeby dítěte a kdy soužitím s dítětem jsou současně uspokojovány psychické potřeby jejich),
- ***dítě přináší rodičům osobité podněty***, rozšiřuje okruh jejich prožitků a zkušeností, dává jim životní jistotu, utváří jejich společenské postavení, ba umožňuje jim, aby v něm rozšířili hranice budoucnosti až za svůj osobní životní čas,
- ***trvalost a hloubka citových vztahů***,
- ***„společná budoucnost“*** (objevuje se tam, kde je rodič plně angažován na osudu dítěte, kde plánuje a utváří budoucnost dítěte, kde se s dítětem neustále na něco těší a z něčeho si dělá starosti a kde i na svou vlastní budoucnost myslí ve vztahu k dítěti),
- ***„prolínání soukromí“*** (v rodině nelze život jedněch a druhých zcela oddělit, má společný čas i prostor),
- ***dítě má v rodině jedinečnou příležitost poznávat bohaté předivo sociálních vztahů*** a vlastní vztahy k okolí na těchto příkladech modelovat,
- ***dítě je pro rodiče významným činitelem osobní identity a prestiže***,
- ***v rodině je často brána odměna ve formě radosti toho druhého***, z tohoto hlediska můžeme rodinu charakterizovat jako společenství radosti (rodiny

založené pouze na technologii odměn a trestů se podobají spíše „nerodinným ústavním zařízením“).

Rodinné prostředí citově chudé způsobuje u dítěte vážné obtíže v citových vztazích na všech dalších vývojových stupních. Jen těžko se učí mít někoho rády a jen těžko mohou být někomu druhému citovou oporou. Tato citová chudoba, nepříznivá životní atmosféra, nezdravé vývojové podmínky se předávají většinou z generace na generaci (mladý člověk vyrůstající v rodinném prostředí citově chudém získá za manžela s velkou pravděpodobností někoho podobného, komu na citové odezvě nezáleží a kdo jí také asi není dobře schopen).²⁴⁾

Principy rodinných vztahů:

- rodina tvoří systém základního *emocionálního zázemí*
- *pozitivní a trvalé rodinné vztahy* neexistují samy od sebe (vztahy je třeba stále *posilovat a pěstovat*)
- *účinná komunikace* je jedním ze základních pravidel rodinného úspěchu
- *první roky* jsou zásadní v mnoha ohledech vývoje dítěte
- úspěšná rodina je vybudována díky značnému *úsilí a obětavosti*
- *znalost vývojových fází* pomáhá rodičům získat účinnější výchovný postoj
- *vedení ke kázi a sebeovládání* patří k základním pilířům výchovy dětí
- rodina vytváří nejlepší prostředí pro *sexuální výchovu*
- rodina silně ovlivňuje *intelektuální schopnosti a školní výsledky* dítěte
- rodina je klíčovým faktorem *zdravého vývoje sebedůvěry*
- *sdílené duchovní hodnoty* sjednocují rodinu a poskytují obohacující vliv

Důraz na pozitivní hodnoty se stává zdrojem štěstí a mentálního zdraví. Chápání rodiny jako základní buňky celé společnosti stojí za veškeré vynaložené úsilí. Když pečujeme o zachování rodiny a poskytujeme psychickou oporu jejím členům, zároveň tím přispíváme k větší vyváženosti, spravedlnosti a lidskosti naší společnosti.

---

²⁴⁾ Matějček, Z. 1986.

3.4 Odvrácená strana rodiny

Rodinné poruchy ve vztahu k dítěti představují situace, kdy rodina neplní z nějakého důvodu a v různé míře základní funkce a úkoly, dané společenskými požadavky. Vývoj dítěte a jeho socializace jsou z tohoto důvodu ohroženy nebo již poškozeny.

Současný model rodiny se proměňuje. Zvyšuje se variabilita rodinných typů, které zahrnují nejen vlastní a úplnou rodinu, ale také rodinu neúplnou, nevlastní a náhradní. S touto variabilitou současně narůstají problémy v rodině, týkající se zejména vztahu mezi partnery a následně jejich vztahu k dítěti.

Protože rodinné a příbuzenské vztahy tvoří významnou součást našeho života, pojí se k rodinnému životu takřka celá škála emocionálních prožitků. Rodinné vztahy mezi manželi, mezi rodiči a dětmi, mezi sourozenci i mezi vzdálenými příbuznými bývají mnohdy láskyplné a uspokojující. Stejně dobře však mohou být také zdrojem obrovského napětí, přivádět lidi k zoufalství nebo je naplňovat značnou úzkostí a pocitem viny. Nejčastější a nejvážnější příčiny poruch v rodině jsou v současné době stále více způsobovány rodiči, jejich špatným vzájemným vztahem, osobní nevyzrálostí a neodpovědností k dítěti, nikoli hmotným nedostatkem nebo dokonce bídou, jak tomu bylo dříve.

Tato „odvrácená strana“ rodinného života s sebou přináší velké problémy a pramálo se podobá idealizovaným obrázkům, s nimiž se setkáváme v televizních reklamách i jinde ve sdělovacích prostředcích. Rodina totiž může být i zdrojem útlaku: spory a konflikty mohou vést k rozvodům a existuje také souvislost mezi rodinnými vztahy a vznikem duševních poruch. Nejtragičtější následky však má sexuální zneužívání dětí nebo týrání, které mění dítěti život v noční můru a zásadně ovlivňuje jeho budoucí partnerský život.

U dětí, které strádají v rodině citově, se může objevit *deprivace dítěte* (citově deprivované dítě trpí nedostatkem zájmu a projevované lásky ze strany rodičů).

Příčiny:

- rodiče se dítěti nevěnují (nezájem, práce, alkohol apod.),
- dítě postrádá citové vazby s dospělými, cítí se osamoceno.

Důsledky:

- opoždění v psychickém a motorickém vývoji, cítí se osamoceno,
- poruchy v citové sféře (nedovedou opětovat citový vztah),
- nedostatečná adaptace na nové prostředí,
- konfliktnost, nesoustředěnost, agresivita.

Rodinné poruchy vznikají za situace, kdy se rodiče o dítě *nemohou starat* (brání jim v tom - na jejich vůli nezávislé - důvody jako dlouhodobá nemoc, invalidita, pracovní nepřítomnost apod.), *neumějí se starat* (věkově nebo sociálně nezralí), anebo se *nechtějí o dítě starat* (příživníci, morálně otupělí), *dítě opouštějí či zneužívají svých práv* a vážným způsobem *neplní své povinnosti*.²⁵⁾

3.5 Závěrečné shrnutí

Děti pro každého z nás znamenají něco jiného. Pro někoho jsou zdrojem nevyčerpatelné radosti, lásky, inspirace, druhému přinášejí jen starosti, omezení a povinnosti. Impulsů vedoucích k rodičovství je mnoho. Patří mezi ně vedle instinktu, tendence psychologické a společenské až po tendence hospodářské, někdy je dítě prostředkem osvobození z vlastní rodiny, pomstou, dokonce formou nátlaku.

Vztahy mezi rodiči a dětmi jsou velmi rozmanité a během života nabývají na různé intenzitě. Vztah rodič – dítě není vztah jednostranný. Nejen, že rodiče uspokojují potřeby dítěte, ale i dítě uspokojuje jejich hluboké životní potřeby a svou existencí přispívá k jejich naplnění. Mezi tyto životně důležité potřeby patří: potřeba stimulace, potřeba učení, potřeba jistoty a bezpečí, potřeba společenského uplatnění, společenské hodnoty, potřeba otevřené budoucnosti.

Ve společnosti existují i rodiny, které nesplňují své základní funkce, naopak dítě týrají, nadměrně trestají a dokonce sexuálně zneužívají. Jsou to jen střípky z odvrácené strany rodiny, avšak jsou to ty nejostřejší, jež způsobují u dětí největší bolest a následky.

---

²⁵⁾ Pachtl a kol., 1983.

4. Podoba rodiny se mění

Problematika rodiny je na celém světě maximálně živá a aktuální. Rodina je součástí společnosti, a proto nemůže být redukována jen na otázky ekonomické a sociální. Rodina má nezastupitelné postavení ve výchově dětí a v celém procesu socializace.

V rodině nastává krize komunikace a dialogu v rodině. Chybí schopnost zvládnout současné obtížné situace, které nepostihují jen rodinu, ale celou společnost. Současná rodina je labilní s častým přechodem do neúplné rodiny.²⁶⁾

Rodina se mění, vstupují do ní různé proměnlivé prvky, ale je to ten nejstabilnější společenský útvar, který byl, je a bude.

4.1 Klasická versus moderní rodina

Nejprve si představme klasickou rodinu, která je pro mnohé modelem, k němuž se upírají a snaží se přiblížit své rodinné soužití.

Klasická rodina:

- 1) byla sevřena do poměrně úzkého rámce, kterému se jednotlivec měl přizpůsobit,
- 2) vyžadovala od obou partnerů celoživotní monogamický vztah,
- 3) jasně byly vymezeny role muže a ženy, aby se navzájem doplňovaly.

Muž: zajišťoval rodinu finančně a navenek ji reprezentoval.

Žena: se starala o domácnost a vychovávala děti.

V dnešní době chybí tato jasné vymezení rolí. I když se stále automaticky předpokládá, že domácí práce a péče o děti jsou doménou ženy, těžko lze přehlédnout, že tatáž žena – chodí zároveň do práce. Byly narušeny klasické role muže a ženy. Nedá

---

²⁶⁾ Nevoránek, J., Řehoř, A., 2004.

se přesně říci, co má kdo dělat. Partneři si to mezi sebou domlouvají podle konkrétní situace a toto vyjednávání bývá velmi často konfliktní.²⁷⁾

Dnešní otec nemá tolik práce s obživou rodiny, ale zato má nepoměrně náročnější úkoly v oblasti psychologické. Otec je dnes mnohem více vychovatelem dítěte než kdykoliv dříve. Jeho největší ctností je stálost v rodině, pevný citový vztah k ženě, její podpora a opora, citová i pracovní, jeho zájem o dítě, angažovanost na jeho prospěchu.

Model klasické rodiny se stále více rozvolňuje a roste také počet lidí, kteří se vymykají univerzálnímu modelu (prosazuje se neformální soužití, mění se pohled na rozvedené muže a ženy, svobodné matky apod.)

Většina lidí si představuje klasickou rodinu a touží po ní. Různí podoby rodiny budou stále více přijímány jako normální, legitimní a přestanou být chápány jako odchylky nebo deviace. Onen základní typ stále převládá a představuje ideál, ke kterému se mnozí lidé upírají. Realita je ovšem čím dál pestřejší, což také velmi komplikuje uvažování o rodině a zatěžuje práci zákonodárcům, kteří mají koncipovat nové zákony.

4.2 Charakteristika dnešní rodiny

Mezi charakteristiky dnešní rodiny patří především:

- a) ***Snížená stabilita rodiny:*** je dána vlivem vnějších činitelů, sociálních, ekonomických a právních tlaků, které mohou vnést rodinu do náročné a stresové situace. Nejvíce ohrožená co do stability je mladá rodina do pěti let po uzavření manželství. Ve výzkumech se ukazuje, že mladí lidé přistupují k založení rodiny jako k tomu, co lze v případě neúspěšnosti zrušit, situace dětí v rozvodovém stavu je často ani neděsí ani nezahanbuje.

---

²⁷⁾ Nevoránek, J., Řehoř, A., 2004.

- b) *Nízká připravenost pro rodinný a partnerský život:* je dána nízkou úrovní vzdělanosti v této oblasti způsobenou nedůsledností a neodpovědností rodiny.
- c) *Klesající počet rodin:* celkově klesá počet úplných rodin.
- d) *Rodina není schopna plně dodržet práva dítěte:* ohrožené, týrané, zneužívané dítě je jevem, kterému se společnost nedokáže účinně bránit. Případy ohrožených jsou to, čemu by měla škola věnovat maximální pozornost, neboť rodina sama je málokdy schopna změněného přístupu k dítěti na základě vlastního uvědomění.²⁸⁾

Rodina prochází změnami po celém světě . Kulturní varianty rodiny se liší jen v tom, kolik generací žije pospolu a jak jsou diferencovány role dospělých.

K nejdůležitějším trendům, k nimž po celém světě dochází, patří:

- 1) Pokles významu rozšířených rodin a jiných příbuzenských rodin.
- 2) Všeobecná tendence ke svobodné volbě manželského partnera.
- 3) Více se uznává právo žen na rozhodování jak ve věci samotného sňatku, tak v rodinných záležitostech.
- 4) Ubývá příbuzenských sňatků.
- 5) Ve společnostech, které byly tradičně velmi restriktivní, se prosazuje větší míra sexuální svobody.
- 6) Všeobecně se rozšiřují také práva dítěte.

Rodina v západní společnosti se vyznačuje následujícími vlastnostmi:

- 1) *Je monogamní*, což je stanoveno zákonem. Vzhledem k vysoké rozvodovosti však lze současný západní model považovat spíše za sériovou monogamii: jedinec může za život vystřídat několik manželských partnerů, ale nesmí je mít současně. To se ovšem týká jen postavení zákonného manžela či manželky, a ne sexuální praxe, protože značné procento osob má i mimomanželské sexuální styky.

---

²⁸⁾ Mazánková, L., Nevoránek J., Řehoř, A. 2004.

- 2) **Manželství vychází z představy romantické lásky.** Dominuje citový individualismus. Předpokládá se, že podmínkou sňatku je vzájemná osobní přitažlivost a kompatibilita obou partnerů, která vede ke vzniku oboustranného citu. Romantická láska jako podmínka manželství je v naší kultuře „naturalizována“ tj. považována spíše za přirozenou součást lidské existence než za specifický produkt moderní kultury. Realita ovšem může být často odlišná od představ a důraz na osobní uspokojení v manželství vyvolává rostoucí očekávání, která mnohdy zůstávají nesplněna, což se mimo jiné odráží ve stále vyšší rozvodovosti.
- 3) **Rodina je obvykle patrilinéární a neolokální.** Patrilinearita spočívá v tom, že děti dostávají jméno po otci a také majetek se obvykle dědí v mužské linii. (Mnohé společnosti ve světě jsou matrilinéární - jméno a často i majetek se dědí „po přeslici“.) Podstatou neolokality je to, že se nově vytvořený manželský pár stěhuje na nové místo, do nové domácnosti. Tato vlastnost však například u britských rodin neplatí absolutně. Mnohé rodiny, zejména v nižších vrstvách, se chovají matrilokálně – novomanželé se usazují v blízkosti nevěstiniých rodičů.
- 4) **Rodina má nukleární charakter.** Typickou domácnost tvoří rodiče a jejich děti. To však neznamená, že by byla úplně izolovaná od ostatních příbuzenských svazků.²⁹⁾

Uvedené charakteristiky současné rodiny pouze naznačují, jakým směrem se rodina vyvíjí. Nelze je doslovně vztahovat na každou rodinu. Spíše se vyskytují v různých kombinacích a navzájem se prolínají.

Ideál rodiny se dvěma rodiči není v reálném životě vždy naplňován, ale přesto má svůj stálý význam: kvalitní vztah mezi rodiči je modelem, podle něhož se děti učí vytvářet své budoucí vztahy. Proto by měly děti vnímat cit, vzájemnou podporu a spolupráci v rodině i dobré vztahy rodiny se širším okolím.

Dítě je v současnosti především citovou záležitostí. Z čistě ekonomického hlediska je dítě poměrně velká a nevratná investice, proto rodiče plánují mít méně dětí, které však budou zabezpečeny finančně i citově.

---

²⁹⁾ Giddens, A., 1999.

Protože city představují velmi křehké pouto, stala se rodina velmi křehkou institucí. Známy francouzský kulturní antropolog **Ph. Aries**, který studoval vývoj evropské rodiny v proměnách času od starověku do dneška, ukazuje velmi přesvědčivě, jak od 18. století se postupně rozšiřuje přesvědčení, že rodičům přísluší zajistit hmotné zabezpečení, mravní výchovu a především budoucnost svých dětí, a to všech, nikoliv jen prvorozeného syna. Zatímco dříve bylo pravidlem poslat dítě sotva odrostlé do světa na zkušenou, do služby nebo kamkoliv jinam, stalo se nyní konečným cílem a každodenní starostí rodičů zajistit budoucnost každého dítěte zvlášť. A tak se stalo téměř nemožným rozptylovat finanční možnosti rodiny a rodičovskou péči na příliš velký počet dětí.³⁰⁾

Rodina je společenskou institucí, její podobu ovlivňují prominentní hodnoty dané společností. Neexistuje způsob, jak navrátit „staré zlaté časy“ soudržných rodin, které měly více dětí, nerozváděly se, staraly se o své staré a nemocné členy.

4.3 Znaky současné rodiny

Současnou rodinu jsme si již charakterizovali, ale k úplnosti je třeba uvést její znaky, které zachycují změnu rodiny v jejich vztazích a způsobu života.

Mezi znaky současné rodiny patří:

- 1) **Demokratizace** (emancipace, zrovnoprávnění muže a ženy, dvoukariérovost,...)
  - dítě je dnes považováno za překážku nebo naopak jako luxus,
  - vztahy mezi rodiči a dětmi se uvolňují (dříve se rodičům vykalo, otec byl autoritou v rodině), dnes je vztah mezi dětmi a rodiči založen na bázi partnerské až liberální, děti si dělají, co chtějí,
  - vládne anarchie v rodině, nerovnost rolí v rodině.

---

³⁰⁾ Matějček, Zdeněk, 1986.

2) Dezintegrace

- rodina je dnes méně soudržná, vytratily se chvíle pro komunikaci a pro vzájemné hry,
- rodiče mají méně času, děti tráví volný čas u televize, rodina společně neprožívá radosti ani starosti, žijí vedle sebe než spolu.

3) Atomizace

- každý člen rodiny žije vedle rodinného života svým životem (přátelé, koníčky,...)

4) Izolovanost

- současná rodina je opuštěná, nemá další příbuzné, přetrhávají se sousedské vztahy,
- dnešní rodina je malá, tvoří ji rodiče a děti (nukleární / atomární rodina),
- rodina je izolovaná, labilnější, méně pevná než dříve.

5) Technizace

- technický pokrok se promítá nejen do života rodiny, ale i celé společnosti, komplikuje i ulehčuje život

6) Konzumní životní styl

- honba za ekonomickým standardem, soutěživost, snaha vyrovnat se druhému (až za hranice norem),
- rodina tráví víkendy a volný čas v supermarketech (redukce relaxační složky),
- rodiče tráví s dětmi méně času (kompenzace penězi).³¹⁾

---

³¹⁾ Kraus, B., přednášky ze sociální pedagogiky, akademický rok 2005/2006.

4.4 Debata o rodinných hodnotách

V posledních desetiletích stále slyšíme o „krizi rodiny“, o tom, že se „rodina hroutí“ (liberálnější a otevřenější postoj k sexualitě, strmě rostoucí křivka rozvodů a všeobecné hledání osobního uspokojení na úkor staršího pojetí, založeného na povinnostech vůči rodině). Podle některých názorů musíme obnovit mravní smysl rodinného života. Musíme se vrátit k tradiční rodině, která byla daleko pevnější a uspořádanější než spleť vztahů, v nichž se většina z nás nalézá v dnešní době.

Vedle těchto názorů se objevují i stanoviska, podle nichž se rodina nehroučí, ale jenom nabývá nových podob. Nemáme nutit každému tutéž šablonu, ale naopak podporovat co nejrozmanitější formy rodiny a sexuálního života.

Měli bychom být kritičtí k oběma stranám. Návrat k tradiční rodině není možný už proto, že v obvyklé idealizované podobě, k níž se zastánci tradice hlásí, vlastně nikdy neexistovala. Měla příliš mnoho autoritářských rysů na to, aby se tento model dal znovu použít. A nejen to: sociální změny, které způsobily současnou přeměnu některých forem manželství a rodiny, jsou převážně nevratné. Ženy se nezačnou masově vracet ke své někdejší roli v domácnosti, od níž se s takovým úsilím osvobodily. Ani sexuální vztahy už dnes nemohou být takové jako minulosti, ať už si myslíme, co chceme. Citová komunikace, tj. aktivní vytváření a udržování citových vztahů, se totiž stala ústřední součástí našeho života v osobní a rodinné sféře.

Rozvodovost se už sice přestala strmě zvyšovat, ale také se nesnižuje. Rozvod nemusí být vždy něčím negativním (negativní důsledky rozvodu vždy zasáhnou děti, pro které je rozvod velmi traumatizující záležitostí). Lidé, kteří by se byli v minulosti cítili nuceni zůstat v nešťastném manželství, dnes mají šanci začít znovu. Není však sporu o tom, že současné trendy v oblasti sexuality, manželství a rodiny, které některým lidem přinášejí nové možnosti seberealizace a uspokojení, jsou pro jiné zdrojem vážných problémů.

Ti, kdo vítají rostoucí rozmanitost jako osvobození od svazujících koncepcí, mají jistě v mnohém pravdu. Muž či žena dnes mohou zůstat svobodní, aniž by se na ně pohlíželo s despektem jako „staré mládence“ či „staré panny“. Dvojitým žijícím v jedné

domácnosti bez oficiálního požehnání dnes nehrozí, že se jim budou jejich „řádě sezdání“ přátelé vyhýbat. I homosexuální dvojice dnes mohou vytvářet společnou domácnost a vychovávat děti, aniž musí čelit takové nevraživosti jako v minulosti. Otázkou však je, zda svěřením dítěte do výchovy homosexuálním dvojicím, je tou správnou cestou kupředu.

Zdá se proto, že dnes stojíme na křižovatce. Přinese budoucnost pokračující rozpad dlouhodobých manželství či partnerství? Bude citová a sexuální sféra stále častěji poznamenána hořkostí a násilím? Nikdo z nás to dnes nemůže s jistotou říci. Sociologická analýza manželství a rodiny, kterou jsme právě provedli, však napovídá, že své problémy nevyřešíme obrácením se k minulosti. Měli bychom spojit individuální svobodu v osobním životě, které si dnes tolik ceníme, s potřebou vytvářet pevné a trvalé svazky s druhými lidmi.

4.5 Závěrečné shrnutí

Rodina neustále podléhá změnám, které do jisté míry podmiňují změny ve společnosti. Moderní rodina zdaleka neodpovídá modelu klasické rodiny s jasně vymezenými rolemi a pravidly. Současná rodina má následující vlastnosti: je monogamní, manželství vychází z představy romantické lásky, je patrilineární a neolokální, má nukleární charakter. Provází ji nízká připravenost a snížená stabilita rodinného života, neschopnost vždy dodržet práva dítěte. Mezi znaky rodiny patří demokratizace, dezintegrace, atomizace, izolovanost, technizace, konzumní styl života.

Moderní doba a sled vývojových pokroků daly rodině novou tvář. Návrat ke klasické rodině není možný, neboť nemůžeme popírat změny, které ve společnosti proběhly. Ať se nám to líbí nebo ne, musíme se vyrovnávat s novými příležitostmi a riziky, která nám takový svět přináší. Tyto změny se týkají i našeho osobního a citového života.

Závěr

Rodina je pro každého jedince základnou jeho fyziologického, psychického, emocionálního a sociálního vývoje. U plození dítěte jsou dva lidé, kteří tímto aktem dávají život novému člověku. Člověku, jež je učiní otcem a matkou. Tato hodnota je nesejmutelná a dává rodičům nový rozměr a smysl života.

Dítě je v počátcích svého života na rodičích silně fyziologicky vázáno, tato závislost postupně zraje v závislost citovou. Člověk se rodí na svět jako tvor nehotový a nevyzrálý. Jedině prostřednictvím rodiny a společnosti se z tohoto tvora může stát duševně zdravá a vyspělá osobnost.

Rodina má své nezastupitelné místo ve výchově a vzdělání nové generace. Předává jí hodnotový systém, morálku, ženské a mužské role, důvěru k druhým lidem. To vše by bylo málo, kdyby se tak nedělo s láskou, pochopením a porozuměním. Dítě potřebuje cítit, že je v bezpečí, že se může na někoho spolehnout, že tu není samo.

Myslím, že největší vliv má rodina na dítě, v prvních fázích jeho života, kdy se výrazně utváří základ jeho osobnosti a dochází k citovému a intelektuálnímu rozvoji. Rozhoduje se tak, o jeho charakterových vlastnostech, o důvěře k lidem. Nestačí se však dítěti věnovat jen v toto období s vědomím, že pak už se nic ovlivnit nedá. Opak je pravdou. Rodina působí na jedince celý život, i když s různou intenzitou. Nejprve je to výchozí rodina, kdy jsme sami objektem výchovy. Poté si zakládáme novou rodinu, kde jsme vychovateli. Tyto dvě rodiny se vzájemně prolínají. Prvky z výchozí rodiny si, byť nevědomky, přenášíme do nové zakládající rodiny. Vztahová síť se tak pouze rozrůstá.

Vedle pozitivního působení, má rodina v některých případech negativní dopady. Jedná se o případy, kdy rodiče jsou nevyzrálí, nezkušení, psychicky nemocní atd. Děti, vyrůstající v rodině dysfunkční, se potýkají s následky, které se jim velmi silně vryjí do jejich osobnosti a mají dopad na jejich budoucnost. Minimalizace patologického chování rodičů a zanedbávání dítěte po všech stránkách, je nelehkým úkolem společnosti. Do řešení této problematiky se musí zapojit každý z nás, byť jen tím, že pozorujeme své okolí a nejsme lhostejní k náznakům, jež souvisí s možnou sociální deprivací, týráním dětí, sexuálním zneužíváním atd.

V práci jsem se snažila o uchopení tématu tak, aby na povrch vyplula odpověď na otázky, které jsme si stanovili. Potvrdila jsem si počáteční tvrzení, že rodina je

nezastupitelná a pro zdravý vývoj jedince nepostradatelná. Její vliv však není jednostranný, ale v rodině dochází k míšení vlivových proudů. Jsou to nejen rodiče, kteří mění život mladé generaci, nýbrž i tato generace mění samotné vychovatele.

Současná rodina se od klasického modelu rodiny liší a můžeme na ní demonstrovat vývoj společnosti. Myslím, že návrat k tradičnímu modelu rodin není možný, neboť vedle rodiny jsme se změnili i my, lidé. Je třeba se vyrovnat se současnými „trendy“ v rodinném soužití a hledat možná řešení, která by vedla k jejich optimalizaci. Musíme si uvědomit, že je jen na nás, zda podlehneme době konzumu a komerce, nebo zda budeme žít podle svého individuálního cítění.

Nesnažila jsem se do puntíku zachytit všechny body vývoje lidského jedince, jež rodina ovlivňuje. Chtěla jsem nastínit jen ty hlavní a stěžejní, vedoucí k uvědomění, že láskyplná rodina, v níž panuje rovnováha, je největším darem, který můžeme za celý život získat a darovat.

Resumé

Základ rodiny byl položen v pradávne době, kdy vzniklo těsné spojení matky s dítětem (rodina metronymická neboli matriarchální). V období rolnického a pastýřského způsobu života převládal typ rodiny patronymické neboli patriarchální, kdy hlavou rodiny byl otec. Z rodiny polopatriarchální, která se formovala v období křesťanství, vzniká postupně rodina moderní, jejíž vývoj ovlivnily společenské poměry.

Rodina je původní a nejdůležitější sociální skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou. Je založena manželstvím či pokrevním příbuzenstvím. Členové rodiny jsou spojeni společným soužitím, vzájemnou morální odpovědností a vzájemnou pomocí. Za základní funkce rodiny jsou považovány funkce reprodukční, ekonomická, výchovná, socializační a ochranná. Podle toho, jak rodina plní své funkce, ji můžeme členit na rodinu harmonickou, konsolidovanou nebo dysfunkční.

V rodině dochází k mnoho interakcím nejen mezi rodiči a dětmi, ale i mezi sourozenci. Svou roli při výchově dětí hrají i prarodiče, kteří jsou dobrým vkladem do života rodiny. Rodina je důležitým zdrojem podnětů a výchovného působení. Ovlivňuje jedince po stránce psychologické i sociální. Dítě potřebuje ke zdravému vývoji vedle uspokojení fyziologických potřeb, lásku, pochopení, porozumění, pocit bezpečí a jistoty, domov.

Vedle pozitivního působení rodiny existuje i odvrácená strana rodiny, která má za následek sociální deprivaci dítěte, poruchu v tělesném a psychickém vývoji, nedůvěru, strach. Negativně ovlivňuje budoucí život dítěte.

Kooperace výchovného působení školy a rodiny by měla být aktivní, neboť tato spolupráce rodiny, školy a společnosti je jednou z podmínek úspěšného vývoje jedince.

Konkrétní podoba rodiny, její velikost a funkce, je závislá na společenských podmínkách v dané sociální kultuře. Klasická rodina se pod tlakem industrializace a modernizace změnila do zcela nové podoby. Moderní rodina má své specifické znaky jako jsou: demokratizace, dezintegrace, atomizace, izolovanost, technizace a konzumní styl života. Klasická i současná rodina má své zastánce a odpůrce. Současnou rodinu nemůžeme vtěsnat do klasického modelu, neboť se vedle společenských podmínek, změnili i samotní lidé, kteří jí dávají moderní podobu a ráz.

Anotace

Práce na téma „Rodina a její vliv na jedince“ se zabývá úlohou rodiny v průběhu života člověka, která plní důležité funkce, zajišťující zdravý fyziologický a psychický vývoj dítěte. Interakce mezi členy rodiny (rodiči a dětmi, prarodiči a dětmi, sourozenci) je stěžejní pro utváření citového rodinného klima. Podnětné prostředí, láska, pochopení, bezpečí, jistota, harmonické vztahy, domov, pocit, že jsem milován, jsou základní pilíře vyvážené rodinné výchovy. Dítě se zde učí důvěře, přijímat mužské a ženské role, spolupracovat s druhými, získává hodnotový systém, kulturní vzory a morální vybavenost.

Toto téma má celospolečenský význam, neboť rodina je odrazem společnosti a odráží změny, které v ní probíhají. Nelze opomenout fakt, že rodinné prostředí ovlivňuje každého z nás a uvědomění si důležitosti tohoto společenství, povede ke zkvalitnění rodinné výchovy.

Práce je členěna do čtyř kapitol podle obsahové souvislosti. Podkapitoly konkrétní problematiku osvětlují a rozvíjí.

Klíčová slova

deprivace sociální, děti, dětství, domov, důvěra, emoce, funkce rodiny, hodnoty, charakter, identita, individualita, interakce, klasická rodina, klima rodiny, komunikace, kooperace, manželství, Maslovova pyramida, metronymická (matriarchální) rodina, moderní rodina, patronymická (patriarchální) rodina, osobnost, podněty, potřeby, prarodiče, příbuzenství, rodiče, rodičovství, rodina, rodinné prostředí, rozvoj, socializace, sociální deprivace, sebedůvěra, sebeúcta, sebevědomí, skupina, sourozenci, škola, výchova, vývoj, vzdělání,

Annotation

The work on topic „Family and its influence on individuals“ deals with family role throughout human's life which fulfils important functions assuring desirable physiological and psychological child evolution. Interaction between family members (parents and children, grandparents and children, brother and sisters) is essential for creating emotional family climate. Inspiring atmosphere, love, understanding, safety, sureness, harmonic relations, home, feeling of love are basic pillars of balanced family upbringing. To teach to confidence, to accept man and woman roles, to cooperate with each other, to acquire value system, cultural patterns and moral facilities are taught there.

This topic has a complex society importance because the family is a mirror of the society and it reflects society changes progressing. It cannot be neglected that family climate influences each of us and considering the importance of this community will lead to better family upbringing.

The work is divided into four chapters according to content coherence. Subheads are to explain and develop concrete problems.

Keywords

children, childhood, home, sureness, emotions, family functions, values, character, identity, individuality, interaction, classical family, family climate, communication, cooperation, marriage, Maslowov's pyramid, meronymic (matriarchal) family, modern family, patronymic (patriarchal) family, personality, grandparents, stimulations, needs, parents, parenthood, family, family atmosphere, progress, socialization, deprivation, self-confidence, self-respect, self-assertness, group, siblings, school, upbringing, evolution, education.

Seznam použité literatury

- BLÁHA, I., A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1968. 440 s.
- CORNEAU, G. *Anatomie lásky*. Praha: Portál, 2004, 248 s. ISBN 80-7178-398-6
- Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1996.
- GALLA, K., BUREŠOVÁ, K. *Snoubenci manželé rodiče a děti*. Praha: SPN, 1984.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999, 595 s. ISBN 80-7203-124-4
- HAVLÍK, R., KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 184 s. ISBN 80-7178-653-7
- HORKÁ, P. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. ISBN 80-7038-011
- MARHOUNOVÁ, J. *Od osamění k nové rodině*. 1. vyd. Praha: SPN, 1988, 123 s.
- MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody řízení asociální práce*. 1. vyd. Praha, 2003.
- MAZÁNKOVÁ, L., VAŘEČKOVÁ, M. *Sylabus k předmětům Teorie výchovy, Typologie výchovných potíží, Základy didaktiky*. Brno: IMS Brno, 2003.
- MAZÁNKOVÁ, L., NEVORÁNEK, J., ŘEHOŘ, A. *Sociologie rodiny II. (vybrané kapitoly)*. Brno: IMS Brno, 2004.
- MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: Avicem, 1986.
- MATĚJČEK, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992. ISBN 80-04-25236-2
- MELGOSA, J., POSSE, R. *Umění výchovy dítěte*. Praha: Advent-Orion s.r.o., 2003, 195 s. ISBN 80-7172-613-3
- MOŽNÝ, I. *Kapitoly ze sociologie rodiny*. 1. vyd. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1987., 143 s.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999.
- NEVORÁNEK, J., ŘEHOŘ, A. *Kapitoly ze sociologie rodiny*. Brno: IMS Brno, 2004.
- PACHL, L. a kol. *Malá abeceda rodiny*. Praha: Panorama, 1983.
- PRCHAL, J. *Vychováváme děti*. Praha: Práce, 1970.
- VANĚK, A. *Příznaky krize manželské rodiny* Praha: SPN, 1971.
- Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996, heslo rodina.
- <http://www.rodina.cz/clanek430.htm>
- <http://www.sexigirlnika.blog.cz/0603>

Seznam příloh:

Příloha 1: Deklarace práv dítěte

Příloha 2: Maslowova pyramida

Příloha 1:

Deklarace práv dítěte

Dne 20. listopadu 1959 Valné shromáždění OSN jednomyslně schválilo a vyhlásilo Deklaraci práv dítěte, která vymezuje práva a svobody, jichž by měly požívat všechny děti bez výjimky.

Mnohá z těchto práv a svobod jsou sice zmíněna ve Všeobecné deklaraci lidských práv, kterou Valné shromáždění přijalo v roce 1948, ale členské země uznaly, že specifické potřeby dětí vyžadují vlastní deklaraci.

V roce 1998 schválilo Valné shromáždění OSN Konferenci práv dítěte, která vznikla na základě Deklarace práv dítěte. Konference z roku 1998 byla ratifikována většinou účastnických států.

Preambule

U vědomí toho, že lid Spojených národů znovu vyhlásil v Chartě svou víru v základní lidská práva a v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti a rozhodl se podporovat sociální pokrok a vyšší životní úroveň ve větší svobodě, že:

- Organizace spojených národů vyhlásila ve Všeobecné deklaraci lidských práv, že každý má všechna práva a svobody v ní stanovené bez jakéhokoli rozlišování podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženského, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení,
- dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a zvláštní právní ochranu před narozením i po něm,
- potřeba těchto zvláštních záruk byla zakotvena v Ženevské deklaraci práv dítěte z roku 1924 a uznána ve Všeobecné deklaraci lidských práv a ve statutech mezinárodních odborových organizací a ostatních mezinárodních organizací, zabývajících se otázkami péče o děti,
- lidstvo je povinno dát dětem to nejlepší, co jim může dát.

Valné shromáždění prohlašuje:

tuto deklaraci práv dítěte, aby děti mohly prožít šťastní dětství, užívat práv a svobod zde uvedených ku prospěchu vlastnímu i prospěchu společnosti a vyzývá rodiče, muže i ženy a dobrovolné organizace, místní úřady a vlády zemí, aby uznali tato práva a snažili se dosáhnout jejich dodržování cestou zákonodárných a jiných opatření prováděných postupně s těmito zásadami:

Zásada 1

Dítě požívá všech práv stanovených v této Deklaraci. Tato práva má bez výjimky každé dítě, bez rozlišení nebo diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo postavení, ať již jeho samotného nebo jeho rodiny.

Zásada 2

Dítě požívá zvláštní ochrany. Zákon a ostatní opatření necht' mu poskytují příležitost i prostředky k tomu, aby se mohlo rozvíjet fyzicky, duševně morálně, duchovně a sociálně zdravým způsobem a v podmínkách svobody a důstojnosti. Nejvyšším měřítkem zákonodárné činnosti v této oblasti je zájem dítěte.

Zásada 3

Dítě má od narození právo na jméno a na státní příslušnost.

Zásada 4

Dítě požívá výhod sociálního zabezpečení. Je oprávněno vyrůstat a rozvíjet se ve zdraví. Proto se jemu i jeho matce poskytuje zvláštní péče a ochrana včetně přiměřené péče v době před jeho narozením i po něm. Dítě má právo na přiměřenou výživu, bydlení, zotavení a lékařskou péči.

Zásada 5

Dítěti, které je fyzicky, duševně nebo sociálně postiženo, se poskytuje zvláštní zacházení, výchova a péče, jak to vyžaduje jeho zvláštní postavení.

Zásada 6

Dítě potřebuje k plnému a harmonickému vývoji své osobnosti lásku a porozumění. Pokud je to možné, má vyrůstat v péči svých rodičů, kteří jsou za ně odpovědní, a v ovzduší přízně, morálního i materiálního zabezpečení. Dítě v útlém věku může být odloučeno od své matky pouze za výjimečných okolností. Společnost i úřady jsou povinny poskytovat zvláštní péči dětem bez rodičů a dětem bez přiměřených prostředků k životu. Finanční podpora státu a jiná pomoc dětem z počatých rodin je žádoucí.

Zásada 7

Dítě má nárok na vzdělání, které má být bezplatné a povinné, alespoň v začátečních stupních. Má mu být poskytována výchova, která pomáhá zvýšit jeho všeobecnou kulturní úroveň a umožní mu na základě stejných příležitostí rozvíjet své schopnosti, úsudek a smysl pro morální a sociální odpovědnost, a stát se tak platným členem společnosti.

Nejlepší zájmy dětí mají být vůdčími zásadami pro ty, kdož odpovídají za výchovu a vedení dítěte. Tuto odpovědnost nesou v první řadě rodiče dítěte.

Dítě má mít plnou možnost ke hrám a zotavení, jež by měly mít stejné poslání jako vzdělání. Společnost a státní úřady mají usilovat o to, aby dítě mohlo tohoto práva užívat.

Zásada 8

Dítě bude za všech okolností mezi prvními, komu bude poskytnuta ochrana a pomoc.

Zásada 9

Dítě má být chráněno před všemi formami nedbalosti, krutosti a vykořisťování. Nesmí být předmětem obchodu v žádné podobě.

Dítě nesmí být přijato do zaměstnání před dosažením přiměřeného minimálního věku. V žádném případě mu nebude vnuceno nebo dovoleno vykonávat jakékoli povolání nebo zaměstnání, jež by mohlo škodit jeho zdraví nebo výchově a nebo by překáželo jeho tělesnému, duševnímu nebo morálnímu vývoji.

Zásada 10

Dítě musí být chráněno před činy, jež by mohly podporovat rasovou, náboženskou nebo jakoukoli jinou formu diskriminace. Musí být vychováváno v duchu porozumění, snášenlivosti, přátelství mezi národy, míru a všeobecného bratrství a v plném vědomí, že svou energii a nadání má věnovat službě bližním.¹⁾

---

¹⁾ Melgosa, J., Posse, R., 2003.

Maslowova pyramida

Maslowova pyramida znázorňuje pořadí, v němž se objevují základní potřeby dítěte. Schéma ukazuje, že následný rozvoj potřeb implikuje proměnu a zrání zájmů. Je zřejmé, že nástup nových potřeb neznamená vymizení potřeb předcházejících, neboť ty vytvářejí nutnou základnu. Jak lze na pyramidě vidět, sebeúcta je jednou z potřeb dítěte – bez ní nelze doufat v postup na vyšší úroveň, a tedy ani v dosazení seberealizace.²⁾

---

²⁾ Melgosa, J., Posse, R., 2003.